

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

РЯБЧУК ОЛЕСЯ МИКОЛАЇВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри політології
та державного управління
д. політ.н., професор
_____ Чальцева О.М.
«_____» _____ 20__ р.

**ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Кваліфікаційна робота

Науковий керівник:
Дубель М.В., ст. викладач кафедри
політології та державного управління,
доктор філософії, ст. викладач

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____ (підпис) _____

Вінниця 2025

АНОТАЦІЯ

Рябчук О. М. Формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування України в умовах децентралізації – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня «Магістр» за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025.

Метою дослідження є комплексний аналіз сучасного стану та механізмів формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування в умовах децентралізації, а також визначення напрямів підвищення їх фінансової спроможності. У роботі застосовано системний, порівняльний, статистичний та нормативно-правовий аналіз, визначення тенденції розвитку дохідної бази загального фонду територіальних громад. Отримані результати дозволили виявити ключові тенденції зміцнення фінансової бази громад, визначити динаміку доходів місцевих бюджетів, окреслити проблеми нерівномірності фінансової спроможності громад та вплив воєнних факторів на бюджетну систему.

Наукова новизна полягає в уточненні підходів до оцінювання фінансової спроможності громад та обґрунтуванні практичних пропозицій щодо підвищення результативності фінансової політики на місцевому рівні.

Ключові слова: децентралізація, фінансові ресурси, місцеві бюджети, фінансова спроможність, податкові надходження, бюджетна політика.

Бібліограф.: 65 найм.

ABSTRACT

Riabchuk Olesia. Formation of Financial Resources of Local Governments of Ukraine in the Context of Decentralization.

Qualification work for the degree of Master's Degree in speciality 0413 Management and administration. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025.

The purpose of the research is to provide a comprehensive analysis of the current state and mechanisms of forming financial resources of local self-government under decentralization, as well as to identify directions for strengthening their financial capacity. The study applies systemic, comparative, statistical, and regulatory analysis, with particular attention to the development trends of the revenue base of the general fund of territorial communities. The obtained results reveal key trends in strengthening the financial foundation of communities, determine the dynamics of local budget revenues, outline the issues of uneven financial capacity across communities and the impact of wartime factors on the budget system.

The scientific novelty lies in refining the approaches to assessing the financial capacity of communities and substantiating practical proposals aimed at increasing the effectiveness of local financial policy.

Key words: decentralization, financial resources, local budgets, financial capacity, tax revenues, budget policy.

Bibliography: 65 items.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ДКСУ – Державна казначейська служба України

Держстат - Державна служба статистики України

ДПСУ – Державна податкова служба України

ЄСВ – єдиний соціальний внесок

ЄС – Європейський Союз

КМУ – Кабінет Міністрів України

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МФУ – Міністерство фінансів України

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОВА – обласна військова адміністрація

ОПУ – офіс Президента України

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ТГ – територіальна громада

GIZ — Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit

NEFCO — Nordic Environment Finance Corporation

USAID — United States Agency for International Development

SKL International – Swedish Association of Local Authorities and Regions’ international development arm

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ..	12
1.1. Методологічні засади фінансових ресурсів місцевого самоврядування...	12
1.2. Роль децентралізації у процесі формування фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування.....	18
1.3 Методологічні підходи до оцінки ефективності формування фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування.....	24
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	29
2.1. Специфіка нормативно-правової бази України, що регулює формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування	29
2.2. Аналіз динаміки і структури доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації.....	36
2.3. Проблеми формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування України в умовах децентралізації.....	55
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	62
3.1. Перспективи впровадження іноземного досвіду стимулювання регіонального розвитку за допомогою фінансової децентралізації	62
3.2. Пріоритетні напрями трансформації системи фінансового вирівнювання територіальних диспропорцій.....	67
3.3. Використання інноваційних фінансових інструментів у діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації.....	72
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	83
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність теми. Процес децентралізації, започаткований в Україні у 2014 році, став однією з наймасштабніших реформ державного управління за роки незалежності та суттєво змінив систему формування та використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Передача значної частини повноважень на базовий рівень управління, розширення дохідної бази місцевих бюджетів, застосування нових принципів бюджетного планування та міжбюджетних відносин зумовили потребу у фундаментальному науковому дослідженні ефективності формування фінансової спроможності територіальних громад. У сучасних умовах воєнного стану, руйнування економічної інфраструктури та зростання навантаження на місцеві бюджети питання ресурсного забезпечення громад набуває ще більшої актуальності, адже саме вони забезпечують критично важливі публічні послуги, підтримують соціальну стабільність і реалізують проєкти відновлення.

З наукової точки зору, проблема формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування залишається дискусійною у частині визначення концептуальних підходів до побудови ефективної дохідної бази, оптимізації міжбюджетних трансфертів, удосконалення інструментів фінансової автономії та оцінки реальної спроможності територіальних громад. Динамічні зміни бюджетного та податкового законодавства, адаптація публічних фінансів до умов війни та необхідність післявоєнного відновлення потребують оновленого теоретико-методологічного бачення. З суспільної точки зору дослідження має високу значущість, оскільки саме фінансова спроможність територіальних громад визначає рівень доступності й якості публічних послуг, темпи місцевого розвитку, інвестиційну привабливість територій та здатність місцевої влади ефективно виконувати свої функції в умовах кризових викликів.

Стан наукової розробленості теми. Тема фінансової децентралізації та формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування належить до числа активно досліджуваних як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі.

Значний внесок у розробку теоретичних засад місцевих фінансів зробили О. Василик, В. Опарін, Л. Луніна, І. Чугунов, які аналізували структуру фінансових ресурсів і механізми бюджетного регулювання. Питання міжбюджетних трансфертів і фіскальної автономії громад розглядалися у працях А. Кравченка, О. Кириленка, С. Юрія. Досвід європейських країн щодо моделі фінансового вирівнювання та місцевої фінансової політики досліджували Р. Надольний, М. Блоцка, Ф. Бюро. Водночас низка аспектів, зокрема трансформація фінансової спроможності громад у воєнних умовах, вплив інфляційних процесів на доходи місцевих бюджетів, адаптація системи міжбюджетних відносин до нових викликів, використання інноваційних фінансових інструментів і механізмів міжнародної допомоги, залишаються недостатньо опрацьованими та потребують подальшого поглибленого дослідження.

Метою дослідження є з'ясування особливостей формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації, виявлення основних проблем цього процесу та визначення можливих шляхів їх вирішення для підвищення фінансової спроможності громад.

Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі **завдання**:

- дослідити методологічні засади фінансових ресурсів місцевого самоврядування;
- визначити роль децентралізації у процесі формування фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування;
- уточнити методологічні підходи до оцінки ефективності формування фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування;
- дослідити сучасний стан нормативно-правового забезпечення фінансової діяльності громад;
- здійснити аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів у 2020–2025 роках;
- оцінити основні проблеми, обмеження та виклики у формуванні фінансових ресурсів громад;

- визначити перспективи застосування іноземного досвіду фінансової децентралізації;
- обґрунтувати напрями трансформації системи фінансового вирівнювання територій;
- дослідити можливості застосування інноваційних фінансових інструментів органами місцевого самоврядування;

Об’єктом дослідження є процес формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації, з урахуванням інституційних, економічних та нормативно-правових чинників, що впливають на створення дохідної бази територіальних громад.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин, механізмів та інструментів формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, включно з міжбюджетним регулюванням, структурою дохідної бази та факторами, що визначають її стійкість і достатність.

Методологічну основу дослідження складають наступні підходи:

- системний підхід, який дозволив розглядати місцеве самоврядування як частину єдиної фінансової системи, що дало змогу зрозуміти, як взаємодіють елементи — податки, трансферти, бюджети — між собою і як вони впливають на ресурсну спроможність громад;
- інституціональний підхід - дозволив проаналізувати, як на ефективність місцевих фінансів впливають чинні закони, процедури, інститути влади, що особливо актуально для оцінки дії фінансових правил у громадах - прозорості, підзвітності та дотримання процедур;
- мережевий підхід - акцентує увагу на взаємодії коли громади, влада, бізнес, донори діють у партнерстві, завдяки цьому вдалося оцінити роль зовнішніх акторів і співпраці у зміцненні фінансової бази громад.

У роботі спиралась на теорію бюджетного федералізму, яка обґрунтовує доцільність передачі фінансових ресурсів і повноважень на місцевий рівень. Вона базується на ідеї, що місцеві органи влади краще знають потреби громади й ефективніше використовують бюджетні кошти. На цій теоретичній основі ми

аналізувала, наскільки українська система децентралізації відповідає її ключовим принципам – фінансової автономії, субсидіарності та вирівнювання регіонів.

В дослідженні використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи, які забезпечили комплексний підхід до аналізу проблеми.

Зокрема, застосовано методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції — для логічного обґрунтування теоретичних положень. Також було використано системно-структурний метод для розуміння функціонування місцевих фінансів як цілісної системи, та контент-аналіз — для опрацювання нормативно-правової бази. Порівняльно-аналітичний і аналітико-прогностичний методи дозволили дослідити тенденції та спрогнозувати можливі зміни. Історичний метод використано для вивчення етапів фінансової децентралізації, а аналіз міжнародного досвіду — для порівняння з практиками інших країн.

Сукупність обраних методів забезпечила цілісність і достовірність результатів дослідження.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування безпосередньо залежить від рівня фінансової автономії територіальних громад, справедливості розподілу міжбюджетних трансфертів та дієвості механізмів бюджетного регулювання. Вдосконалення фінансових механізмів місцевого самоврядування сприятиме підвищенню фінансової спроможності громад, стимулюватиме соціально-економічний розвиток та забезпечить якісне надання публічних послуг.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що на основі комплексного системно-аналітичного підходу здійснено узагальнення впливу податкових, міжбюджетних та інституційних механізмів на формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах сучасного етапу децентралізації та воєнних викликів. У роботі: 1) уточнено змістовне наповнення категорії «фінансова спроможність громади», яку запропоновано розглядати як результат поєднання фінансової автономії, стійкості до зовнішніх шоків та здатності забезпечувати належний рівень публічних послуг в умовах ресурсних

обмежень; 2) удосконалено підходи до оцінювання дохідного потенціалу територіальних громад шляхом поєднання бюджетної статистики, картографічного аналізу та порівняльного вивчення фінансової динаміки громад різних типів; 3) набули подальшого розвитку положення щодо міжбюджетної політики, зокрема визначено, як трансферти, податкові надходження та воєнні фактори по-різному впливають на бюджетну стійкість громад у 2021–2025 роках; 4) обґрунтовано модель взаємодії податкових та міжбюджетних інструментів, яка дозволяє підвищити ефективність фінансової децентралізації та адаптивність громад до кризових умов; 5) запропоновано практичні напрями зміцнення фінансової спроможності громад, орієнтовані на розширення повноважень органів місцевого самоврядування в частині адміністрування місцевих податків та зборів, задля збільшення наповненості місцевих бюджетів та підвищення прозорості бюджетного планування.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування запропонованих рекомендацій органами місцевого самоврядування для зміцнення дохідної бази бюджетів, удосконалення механізмів фінансового планування, підвищення ефективності використання ресурсів та розроблення місцевих стратегій розвитку й відновлення. Отримані результати можуть бути використані у діяльності фінансових підрозділів громад, регіональних агентств розвитку, органів державної влади при формуванні політики фінансової децентралізації.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, зокрема Конституція України, Бюджетний та Податковий кодекси, закони й постанови Кабінету Міністрів, що регламентують діяльність органів місцевого самоврядування. Статистичні дані були отримані з офіційних джерел — Державної податкової служби України, Міністерства фінансів, порталу «OpenBudget» та проєкту «Decentralization». Також використано напрацювання проєктів DESPRO та U-LEAD, а також публікації українських і зарубіжних науковців, присвячені фінансовій децентралізації, управлінню місцевими бюджетами, міжбюджетному вирівнюванню та муніципальним фінансам.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: кваліфікаційна (магістерська) робота виконана в рамках тематичного плану НДР Донецького національного університету імені Василя Стуса ініціативного фундаментального дослідження кафедри політології та державного управління: «Публічна політика і державне управління в умовах війни та повоєнного відновлення України» (реєстраційний номер 0123U101423).

Апробація результатів дослідження здійснювалася 17 квітня 2025 року на II Міжнародній науково-практичній конференції «Публічна політика в умовах війни та міжнародних викликів», де представлено доповідь «Аналіз формування фінансових ресурсів громад в умовах викликів воєнного часу» [38]. Основні положення дослідження відображено у науковій статті «Використання інноваційних фінансових інструментів у діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації», поданій до публікації у Віснику студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса випуск 17, том 2, 2025 р. [39].

Практична значущість отриманих результатів засвідчується їх використанням у роботі Департаменту фінансів Вінницької обласної військової адміністрації, що відображено у довідці про впровадження результатів дослідження (додається до роботи).

Структура кваліфікаційної роботи визначена логікою дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 65 використаних джерел і додатку. Загальний обсяг роботи 82 сторінок відповідає встановленим нормативам і забезпечує повне розкриття теми та досягнення поставленої мети.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Методологічні засади фінансових ресурсів місцевого самоврядування

У сучасних умовах розвитку публічних фінансів України, що характеризуються глибокими перетвореннями, зумовленими реформою децентралізації, питання формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування набуває особливого значення. Фінансова автономія територіальних громад є основою їхньої спроможності виконувати власні та делеговані повноваження, забезпечувати надання якісних публічних послуг і сприяти соціально-економічному розвитку територій. Тому наукове осмислення поняття, структури та методологічних засад дослідження фінансових ресурсів місцевого самоврядування має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Фінансова система держави є багаторівневою, і одним із її ключових елементів виступає фінансова діяльність органів місцевого самоврядування. Саме вона забезпечує реалізацію конституційних повноважень територіальних громад, створення матеріально-фінансової основи для виконання власних і делегованих повноважень. В умовах децентралізації, яка передбачає перерозподіл фінансових повноважень і ресурсів на користь місцевого рівня, питання методологічного визначення сутності та структури фінансових ресурсів місцевого самоврядування набуває особливої актуальності.

У нинішніх умовах функціонування фінансової системи України особливої ваги набувають питання, пов'язані з формуванням, розподілом і ефективним використанням фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Від рівня забезпеченості місцевих бюджетів залежить не лише якість надання публічних послуг, а й можливість реалізації стратегічних цілей розвитку територій, соціальної стабільності та економічного зростання регіонів.

У науковій літературі відсутнє єдине тлумачення поняття “фінансові ресурси місцевого самоврядування”, а поняття «фінансові ресурси» трактується по-різному залежно від предмета дослідження та наукової школи.

Більшість учених розглядають їх як сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади та спрямовуються на реалізацію їхніх повноважень і завдань. Для наочності різноманітності теоретичних підходів до визначення фінансових ресурсів місцевого самоврядування узагальнено наведені трактування у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Тлумачення поняття «фінансові ресурси» у науковій літературі та законодавстві

Автор/Джерело	Зміст визначення
О. Василик	Фінансові ресурси – це сукупність усіх грошових доходів і надходжень, що формуються в результаті розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту й використовуються для задоволення суспільних потреб.
В. Опарін	Фінансові ресурси визначаються як грошові фонди, що формуються та використовуються суб'єктами господарювання для задоволення суспільних і приватних потреб.
С. Юрій	Під фінансовими ресурсами розуміється сукупність коштів, призначених для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат, спрямованих на розвиток виробничої та соціальної сфери.
А. Кравченко	Фінансові ресурси місцевого самоврядування – це грошові кошти, які перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування та формуються для реалізації визначених законодавством функцій і повноважень.
Конституція України (ст. 142)	Матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, інші кошти, комунальне майно, земля та природні ресурси, що становлять матеріальну базу територіальних громад.

Джерело: складено автором на основі [19, 42]

О. Василик визначає фінансові ресурси як «сукупність усіх грошових доходів і надходжень, які формуються у результаті розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і використовуються для задоволення суспільних потреб».

На думку В. Опаріна, фінансові ресурси – це «грошові фонди, які формуються та використовуються суб'єктами господарювання для задоволення суспільних і приватних потреб».

С. Юрій підкреслює їхній функціональний аспект, визначаючи фінансові ресурси як «сукупність коштів, призначених для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат, спрямованих на розвиток виробничої та соціальної сфери».

У контексті місцевого самоврядування фінансові ресурси трактуються як економічна категорія, що відображає систему формування, розподілу та використання грошових коштів територіальних громад, спрямованих на забезпечення їхніх соціально-економічних потреб.

На думку А. Кравченка, фінансові ресурси місцевого самоврядування – це «грошові кошти, які формуються в розпорядженні органів місцевого самоврядування та використовуються для виконання функцій і повноважень, визначених законодавством».

Інші вчені (зокрема, Л. Луніна, О. Кириленко, І. Чугунов) наголошують, що ці ресурси є не лише фінансовою, а й управлінською категорією, оскільки відображають процес перетворення фінансових потоків у конкретні результати розвитку території.

Законодавче розуміння фінансових ресурсів місцевого самоврядування впливає з статті 142 Конституції України, а саме відповідно до цієї статті, матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що перебувають у комунальній власності територіальних громад [19].

На цій основі можна стверджувати, що фінансові ресурси місцевого самоврядування – це частина загальнодержавних фінансових ресурсів, яка мобілізується і використовується органами місцевої влади для забезпечення функціонування громади.

Таким чином, фінансові ресурси місцевого самоврядування охоплюють не лише бюджетні надходження, але й інші фінансові потоки – доходи від

господарської діяльності комунальних підприємств, трансферти, кредити, гранти, інвестиційні ресурси тощо.

Зміст поняття “фінансові ресурси” тісно пов’язаний із поняттям “місцеві фінанси”, однак не є тотожним йому. Якщо місцеві фінанси відображають систему відносин із формування, розподілу та використання грошових фондів на місцевому рівні, то фінансові ресурси є матеріальним результатом цих відносин, тобто конкретною сумою коштів, доступною для використання органами місцевої влади.

Отже, можна стверджувати - фінансові ресурси місцевого самоврядування – це сукупність грошових коштів, які перебувають у розпорядженні органів місцевої влади, формуються з різних джерел і використовуються для реалізації завдань та функцій територіальних громад. Вони є матеріальною основою діяльності місцевих органів влади, адже саме через систему фінансових відносин забезпечується виконання соціальних, економічних, культурних та управлінських функцій на місцевому рівні.

У контексті децентралізації фінансові ресурси відіграють роль матеріальної основи автономії місцевого самоврядування, оскільки забезпечують спроможність громад самостійно вирішувати питання місцевого значення, реалізовувати власні програми розвитку та брати участь у міжмуніципальному співробітництві.

Сутність фінансових ресурсів полягає в тому, що вони виступають інструментом перетворення фінансового потенціалу території у конкретні результати розвитку – від будівництва інфраструктури до фінансування соціальних програм і підвищення якості життя населення. У контексті децентралізації фінансові ресурси стають не лише засобом фінансування, а й показником реальної спроможності громади до самоврядування.

Фінансові ресурси місцевого самоврядування мають багаторівневу структуру, що охоплює різні джерела формування.

Відповідно до Податкового кодексу, визначено чотири основні групи джерел доходів місцевих бюджетів (рис. 1.1).

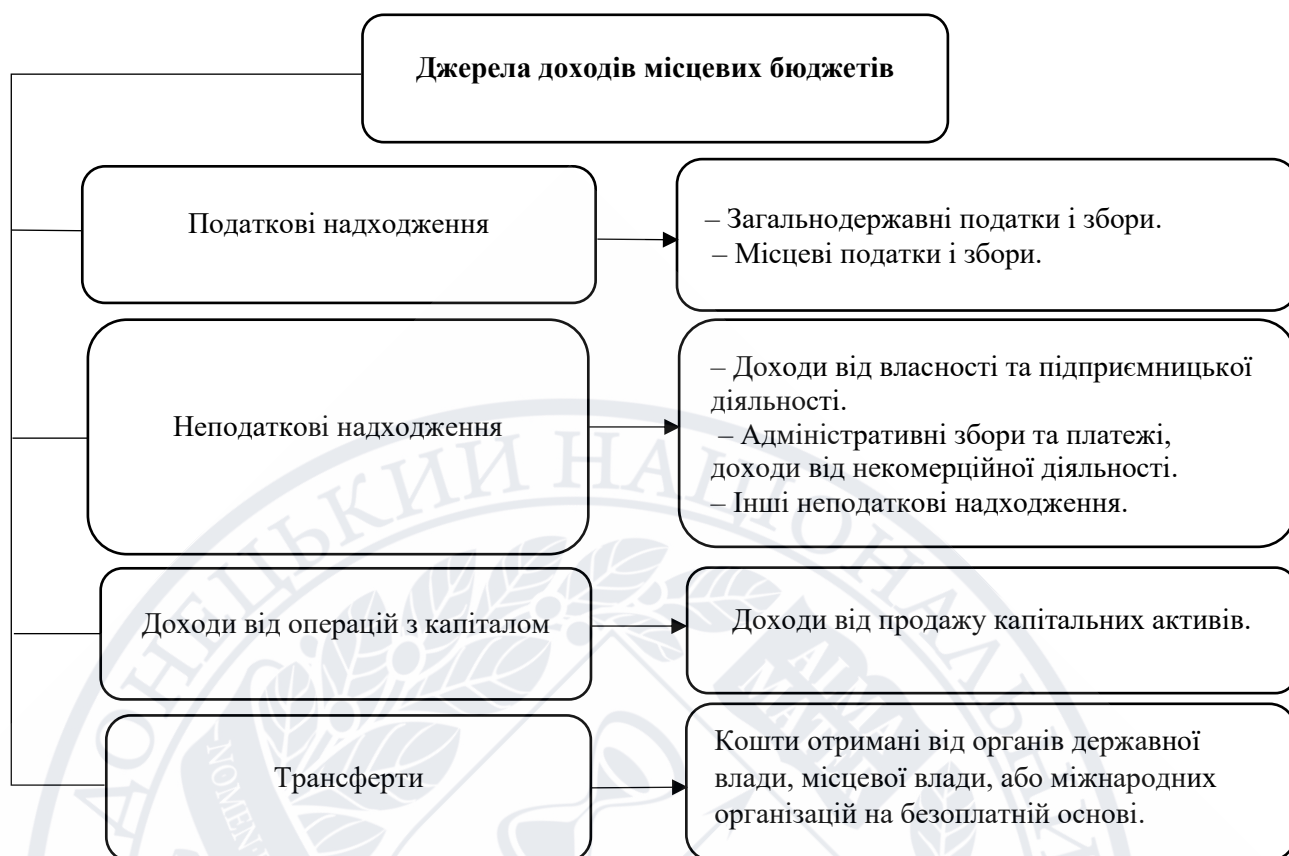

Рисунок 1.1 Класифікація джерел доходів місцевих бюджетів

Джерело: складено автором на основі [26].

Згідно з Бюджетним Кодексом України, основними складовими дохідної частини місцевих бюджетів є [8]:

- доходи загального фонду – податкові та неподаткові надходження, що формуються в межах громади (податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки і збори (податок на майно, єдиний податок, туристичний збір, транспортний податок), частка акцизного податку, адміністративні платежі, орендна плата за комунальне майно, тощо)

- доходи спеціального фонду (частина екологічного податку, власні надходження бюджетних установ, відчуження майна комунальної власності, кошти від продажу землі, надходження до цільових фондів утворених місцевими радами тощо);

- міжбюджетні трансферти, що надходять із державного бюджету у формі дотацій, субвенцій, реверсних дотацій.

З огляду на економічну природу фінансові ресурси місцевого самоврядування можна розглядати як сукупність власних, закріплених і залучених коштів.

1. Власні фінансові ресурси – це доходи, які формуються безпосередньо на території громади та надходять до її бюджету в результаті встановлення місцевих податків і зборів, надходжень від оренди та продажу комунального майна, дивідендів від діяльності комунальних підприємств, плати за адміністративні послуги тощо. Саме вони є основою фінансової незалежності громади.

2. Закріплені ресурси – частина загальнодержавних податків, що передаються до місцевих бюджетів у фіксованих пропорціях (наприклад, податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок з роздрібного продажу). Вони забезпечують стабільність бюджетних надходжень і створюють передбачувану фінансову базу для планування.

3. Залучені ресурси – це кошти, які мобілізуються ззовні: дотації, субвенції, гранти, кредити, запозичення, кошти міжнародної технічної допомоги. Хоча вони мають цільовий характер, їхня роль зростає, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

У сукупності ці ресурси формують фінансову основу розвитку громади, яка визначає рівень її фінансової спроможності, можливість реалізації соціально-економічних програм і здатність забезпечувати сталий розвиток території.

Важливою складовою фінансових ресурсів є позабюджетні фонди – наприклад, фонди розвитку територій, енергозбереження, благоустрою, які створюються рішеннями місцевих рад і можуть фінансуватися за рахунок як бюджетних, так і приватних коштів.

У структурному аспекті фінансові ресурси місцевого самоврядування формують три взаємопов'язані блоки:

- дохідна база, що забезпечує надходження коштів;
- видаткова частина, яка відображає напрями використання ресурсів;

- резерви розвитку, що передбачають створення фінансової “подушки безпеки” та можливості інвестування у майбутнє зростання громади.

Такий поділ дозволяє розглядати фінансові ресурси не лише як сукупність бюджетних коштів, а як ширшу систему економічних відносин, у якій держава, громада, бізнес і населення взаємодіють задля спільного розвитку території.

В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення особливого значення набувають позабюджетні джерела фінансування – міжнародна технічна допомога, благодійні внески, публічно-приватні партнерства. Це розширює поняття фінансових ресурсів, включаючи до нього не лише державні й місцеві кошти, а й зовнішні фінансові потоки, спрямовані на відновлення інфраструктури, розвиток економіки та соціальної сфери громад.

Таким чином, ефективність функціонування місцевих фінансів значною мірою залежить від оптимального співвідношення між цими складовими та здатності органів місцевого самоврядування формувати збалансовану фінансову політику.

1.2. Роль децентралізації у процесі формування фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування

Децентралізація в Україні стала однією з наймасштабніших і найуспішніших реформ у сфері публічного управління, визначивши нову модель функціонування місцевого самоврядування, засновану на принципах субсидіарності, тобто рішення ухвалюються на тому рівні, який найбільше володіє інформацією про потреби населення та можливості їх задоволення фінансової, автономії та підзвітності. [60] Формування фінансового забезпечення територіальних громад виступає ключовим компонентом цієї реформи, оскільки саме фінансова база дозволяє органам місцевого самоврядування реалізовувати свої повноваження, забезпечувати належний рівень публічних послуг та формувати стратегічний розвиток відповідних територій. Її ключова мета – передати територіальним громадам реальні інструменти впливу на соціально-економічний розвиток, зміцнити їхню

фінансову самостійність та забезпечити наближення публічних послуг до громадян. Саме фінансова децентралізація стала фундаментом усіх інших реформ, оскільки жодні управлінські повноваження не можуть бути реалізовані без належного ресурсного забезпечення. [22]

Перш за все, роль децентралізації у формуванні фінансового забезпечення громад визначається зміною самої логіки функціонування бюджетної системи України. Якщо до початку реформи місцеві бюджети відігравали переважно розподільчу функцію, виконуючи рішення центральних органів влади та залежачи від міжбюджетних трансфертів, то після 2014 року громади отримали значний обсяг фінансових інструментів, які дозволили їм самостійно формувати значну частину свого дохідного потенціалу. Передача фінансових ресурсів на місця забезпечила зміцнення матеріальної основи самоврядування та створила передумови для розвитку локальної економіки.

Фінансова автономія громад означає здатність громади самостійно формувати, планувати та використовувати власні фінансові ресурси. Це передбачає не лише доступ до стабільних джерел доходів, але й широкі бюджетні повноваження. Фінансова децентралізація є інструментом підвищення результативності публічної влади шляхом зміцнення локальної податкової бази та розширення бюджетної самостійності. [44]

Фінансова децентралізація передбачає формування системи, де громади отримують власні джерела доходів, можуть впливати на їх обсяг, розподіляти ресурси відповідно до потреб населення та забезпечувати фінансову стійкість територій. Центральною ідеєю цього процесу є створення мотивацій для економічного розвитку саме на місцевому рівні. Іншими словами, громада, яка успішно залучає бізнес, розширює ринок праці, забезпечує високу якість адміністративних послуг та створює сприятливі умови для інвесторів, отримує прямі фінансові вигоди у вигляді зростання власних податкових надходжень.

У теоретичному вимірі децентралізація трактується як система управлінських трансформацій, що передбачають передачу фінансових, адміністративних та політичних повноважень від центральних органів влади до

місцевих. Фінансова складова при цьому є базовою, адже саме вона забезпечує реальне наповнення повноважень змістом. Наявність фінансової автономії дозволяє органам місцевого самоврядування планувати розвиток, прогнозувати надходження, реалізовувати інвестиційні програми та відповідати за якість публічних послуг. Без фінансової самостійності місцеве самоврядування має декларативний характер, що було типовим для України до початку реформи 2014 року.

Прийняття Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.) заклало фундамент для формування нової моделі фінансової децентралізації. Уже у 2015 році внесені зміни до Бюджетного та Податкового кодексів створили умови для прямого фінансового забезпечення територіальних громад. Паралельно розпочався процес добровільного об'єднання громад, що дозволив сформувати спроможні адміністративно-територіальні одиниці, здатні акумулювати ресурси та забезпечувати комплексний розвиток територій. Показовим є те, що після укрупнення громад їхній бюджетний потенціал виріс у декілька разів, а залежність від державних трансфертів почала поступово знижуватися.

Фінансова децентралізація суттєво змінила структуру доходів місцевих бюджетів. Найбільші трансформації пов'язані з передачею громадам фіксованої частки податку на доходи фізичних осіб (60 %), який став основним джерелом наповнення власних доходів загального фонду громад. Це означало, що рівень зайнятості, розмір заробітної плати та економічна активність населення безпосередньо визначають фінансову спроможність територій. Одночасно громади отримали право встановлювати ставки місцевих податків (єдиного податку, податку на нерухоме майно, плати за землю), що розширило можливості для їх фінансової самостійності. Такий підхід сформував конкурентне середовище між громадами, де індикатором успіху стало зростання податкової бази.

Значно посилилася й роль плати за землю та податку на нерухоме майно, які стимулюють громади до впорядкування земельних відносин, проведення

інвентаризації, декларування об'єктів нерухомості та модернізації процесів управління комунальною власністю. В умовах реформування земельної системи та діджиталізації кадастрових даних значення цього джерела доходів для територіальних громад зростає щороку.

Ці зміни докорінно трансформували фінансовий ландшафт держави. Якщо у 2014 році частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету становила близько 22,6 %, то у 2022 році вона зросла до 24,4 %. [1].

Важливим інструментом стала також система міжбюджетного вирівнювання, спрямована на забезпечення фінансової рівності між громадами з різним рівнем економічного потенціалу. Фінансова децентралізація не передбачає повної самодостатності кожної громади, адже природні, соціально-економічні та територіальні фактори створюють суттєві диспропорції в доходах. Тому державна політика полягає у забезпеченні мінімальних стандартів надання послуг шляхом дотацій вирівнювання та інших видів субвенцій. Попри це, реформа надала громадам можливість ефективніше впливати на власний розвиток, а не покладатися виключно на державні трансфери.

Суттєвим результатом реформи стало зростання інституційної спроможності місцевого самоврядування. Громади отримали право самостійно формувати бюджетні програми, управляти освітніми та медичними закладами, брати участь у міжнародних економічних проєктах, укладати партнерства з державою та бізнесом. Відбулися зміни у підходах до планування бюджету: громади почали застосовувати середньострокове бюджетування, програмно-цільовий метод, інструменти оцінки ефективності, що збільшило прозорість та підзвітність місцевих фінансів.

В умовах воєнного стану децентралізація продемонструвала свою стійкість і ефективність. Попри виклики, спричинені руйнуваннями інфраструктури, переміщенням населення, зниженням економічної активності у ряді регіонів, саме громади стали ключовими суб'єктами організації оборони, гуманітарної підтримки та відновлення територій. Фінансова автономія дозволила їм оперативно перерозподіляти кошти, спрямовувати ресурси на критичні потреби,

забезпечувати функціонування базових сфер життєдіяльності. Значна частина релокованих підприємств була прийнята саме тими громадами, які завдяки децентралізації мали розвинену інфраструктуру та стійку фінансову базу.

Окремої уваги заслуговує вплив децентралізації на розширення можливостей громад щодо залучення позабюджетних ресурсів. Після 2014 року органи місцевого самоврядування отримали можливість брати участь у міжнародних програмах технічної допомоги – таких як USAID, GIZ, SKL International, U-LEAD with Europe та EU4Recovery. Це значно посилило інституційну спроможність громад та дозволило реалізувати тисячі інфраструктурних і соціально-економічних проєктів за підтримки міжнародних партнерів.

Особливе місце посідають програми енергоефективності, що реалізуються за участі Північної екологічної фінансової корпорації (NEFCO). Громади активно залучають грантові та кредитні ресурси для модернізації водопостачання, теплозабезпечення, освітлення, що дає змогу зменшувати видатки місцевих бюджетів і підвищувати якість послуг. Додатковими джерелами інвестицій є кошти Державного фонду регіонального розвитку, субвенції на соціально-економічний розвиток окремих територій, а також фінансові інструменти державно-приватного партнерства.

За даними Порталу «Відновлення України», понад 40 % успішних проєктів після 2022 року реалізовано саме територіальними громадами, що підтверджує зростання їхньої адміністративної та фінансової спроможності. [25]

Фінансова децентралізація сприяла також удосконаленню фінансового менеджменту на місцевому рівні. Громади розпочали впроваджувати інструменти довгострокового планування, фінансового прогнозування, ризик-менеджменту, що дозволило підвищити їхню інвестиційну привабливість. Муніципальні запозичення, які раніше практично не використовувалися громадами, стали перспективним механізмом фінансування інфраструктурних проєктів.

Втім, процес децентралізації не позбавлений проблем. Однією з ключових є нерівномірність розвитку громад та різний рівень їх бюджетної спроможності. Деякі громади мають потужну промислову чи економічну базу, інші – перебувають у депресивних умовах, що зумовлює потребу в постійному коригуванні системи міжбюджетного вирівнювання. Додаткові виклики створюють кадровий дефіцит, недостатність управлінських компетенцій, відсутність стратегічних документів розвитку, неефективна комунікація між рівнями влади. Військові дії – руйнування економіки, міграція населення, зниження податкової бази. Проблемним є й питання нестабільності податкового законодавства, що ускладнює довгострокове планування місцевих бюджетів.

Загалом децентралізація суттєво змінила роль місцевого самоврядування в Україні, перетворивши його на повноцінного учасника управління розвитком територій. Фінансова автономія стала ключовим інструментом цього процесу, оскільки забезпечила громадам реальні можливості впливати на економічні процеси, формувати власну політику та реалізовувати інфраструктурні та соціальні проєкти.

Узагальнюючи результати реформи, можна стверджувати, що децентралізація стала одним із найуспішніших напрямів трансформації публічного управління в Україні. Вона забезпечила реальне підвищення ефективності управління на місцевому рівні, активізувала економічний розвиток територій, посилила участь громадян у прийнятті рішень і створила умови для довгострокового стратегічного планування.

Як слушно зазначено у матеріалах програми «U-LEAD з Європою», децентралізація «надала громадам те, чого вони чекали десятиліттями – ресурси, повноваження та свободу ухвалення рішень». [63]

Реформа також сприяла розвитку партнерств між громадою, бізнесом і міжнародними фондами, що значно розширило фінансову базу розвитку та створило умови для післявоєнної відбудови України.

1.3 Методологічні підходи до оцінки ефективності формування фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування

У сучасних умовах фінансової децентралізації питання оцінки ефективності формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування набуває стратегічного значення для забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Від рівня фінансової спроможності місцевих бюджетів, збалансованості доходів і видатків, здатності до самофінансування та залучення інвестицій безпосередньо залежить успішність реалізації регіональної політики держави. Водночас, з огляду на складність системи місцевих фінансів, оцінка їх ефективності вимагає комплексного підходу, що поєднує різні методи наукового пізнання.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових, спеціальних і емпіричних методів, що забезпечили цілісність і системність аналізу процесу формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Серед загальнонаукових методів використано:

- аналіз і синтез були застосовані для виокремлення складових системи фінансового забезпечення (податкові надходження, трансферти, власні доходи) та подальшого узагальнення результатів у єдину концепцію формування ресурсного потенціалу громад;

- індукцію та дедукцію використані відповідно для формування узагальнених висновків та виявлення закономірностей розвитку місцевих фінансів на основі статистичних спостережень та перевірки теоретичних положень на практиці;

- системно-структурний аналіз забезпечив цілісне бачення місцевого самоврядування як складової фінансової системи держави, розкриваючи взаємозалежності між складовими місцевих бюджетів і визначаючи їх вплив на економічну спроможність громад.

Застосовано емпіричні методи, зокрема контент-аналіз нормативно-правових актів (Бюджетного кодексу України, Закону «Про місцеве

самоврядування»), державних програм, стратегій регіонального розвитку, а також аналіз офіційної статистики Міністерства фінансів та Державної служби статистики України.

Порівняльно-аналітичний метод дозволив зіставити динаміку фінансових показників різних територіальних громад та виявити чинники, що зумовлюють різний рівень фінансової ефективності.

Аналітико-прогностичний метод використано для оцінки тенденцій розвитку місцевих фінансів у контексті продовження реформи децентралізації та впровадження воєнних і післявоєнних програм відновлення.

Історичний метод застосовано для спостереження еволюції системи фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування з моменту запуску децентралізації.

У межах магістерської роботи важливим елементом є гіпотеза дослідження, згідно з якою ефективність формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування прямо залежить від рівня фінансової автономії територіальних громад, справедливості розподілу міжбюджетних трансфертів та дієвості механізмів бюджетного регулювання.

У межах дослідження ефективність формування фінансових ресурсів розглядається з позицій трьох ключових концептуальних підходів, кожен з яких пропонує своє бачення процесу їх мобілізації та оцінки.

Одним із ключових методологічних підходів у даному дослідженні виступає системний підхід, який бере свій початок із праць Л. Берталанфі («General System Theory», 1968). Його суть полягає в розгляді місцевого самоврядування як складної соціально-економічної системи, елементи якої (доходи, видатки, трансферти, податкові бази, інвестиційна діяльність) перебувають у тісному взаємозв'язку.

Системний підхід дає змогу розглядати фінансові ресурси територіальних громад не лише як суму окремих грошових потоків, а як єдиний механізм ресурсного забезпечення розвитку територій, у межах якого відбувається взаємодія між центральною владою, регіонами та громадами.

У межах системного підходу застосовано моделі системного аналізу Д. Істона, який розглядає процес прийняття управлінських рішень за схемою «вхід – вихід». У контексті місцевих фінансів це означає, що на «вхід» системи надходять запити громади (потреби в інфраструктурі, освіті, соціальній сфері), а на «виході» формуються управлінські рішення – бюджети, програми, фінансові плани, які забезпечують реалізацію цих потреб.

Суттєву роль відіграє зворотний зв'язок, що відображає реакцію громади на ефективність використання коштів. Цей елемент забезпечує адаптивність фінансової політики на місцевому рівні.

Ресурси формуються шляхом взаємодії елементів системи (власні, закріплені та залучені кошти) та мобілізації різноманітних фінансових потоків, а ефективність формування ресурсів оцінюється за здатністю системи перетворити «вхід» (податковий потенціал, запити громади) у стійкий «вихід» (збалансовані бюджети та фінансові плани), що задовольняють соціально-економічні потреби.

В умовах сучасної публічної політики дедалі більшого значення набуває мережевий підхід, розроблений Р. Родесом і Д. Маршем у межах концепції «policy networks». Він розглядає процес формування рішень як результат взаємодії багатьох акторів – державних органів, органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадських організацій, донорів і громадян.

У контексті фінансової децентралізації мережевий підхід є особливо релевантним, оскільки фінансова спроможність громади формується не ізольовано, а через взаємозалежну мережу партнерств і ресурсних зв'язків.

Застосування цього підходу в межах магістерського дослідження дало змогу розглядати фінансові ресурси не лише як об'єкт управління, а як результат колективної координації різних стейкхолдерів. Наприклад, успішність проєктів публічно-приватного партнерства (ППП) у громадах прямо залежить від взаємодії між місцевими радами, бізнесом і донорами. Мережева структура дозволяє підвищити ефективність використання коштів, залучити зовнішні інвестиції, розширити дохідну базу місцевих бюджетів.

Використовуючи інституційно-комунікативну модель, мережевий підхід дає змогу оцінити, наскільки ефективно функціонує комунікація між різними рівнями управління – державним, регіональним і місцевим.

Фінансова спроможність громади формується не ізольовано, а через взаємозалежну мережу партнерств і ресурсних зв'язків. Формування коштів відбувається через комунікацію між органами місцевого самоврядування, бізнесом, громадськими організаціями та донорами, а ефективність оцінюється з точки зору здатності мережі залучати зовнішні інвестиції та позабюджетні джерела, що підвищує фінансову ефективність та розширює дохідну базу місцевих бюджетів.

Вагоме методологічне значення для даного дослідження має інституціональний підхід, що бере свій початок у працях Д. Норта, Д. Ходжсона, О. Вільямсона та Е. Острем. Його ключова ідея полягає в тому, що ефективність економічних процесів визначається якістю інститутів – формальних (закони, бюджети, регламенти) і неформальних (традиції, політична культура, управлінські практики).

З позицій цього підходу фінансова децентралізація розглядається не лише як передача повноважень і ресурсів, а як створення інституційного середовища, яке забезпечує ефективне використання цих ресурсів.

Якість формальних інститутів (законодавча база, бюджетні процедури) визначає механізми мобілізації та розподілу ресурсів. Фінансова децентралізація розглядається як створення інституційного середовища, що забезпечує ефективне використання ресурсів, а ефективність оцінюється за рівнем дієвості існуючих правил гри у сфері місцевих фінансів тобто чи забезпечують вони прозорість бюджетного процесу, підзвітність органів влади та справедливий розподіл ресурсів. Ключовим фактором є інституційна спроможність громад (наявність кваліфікованого персоналу та налагоджених процедур).

Інституціональний підхід дозволив оцінити, наскільки дієвими є існуючі правила гри у сфері місцевих фінансів: чи забезпечують вони прозорість

бюджетного процесу, підзвітність органів влади, справедливий розподіл ресурсів між громадами.

Для цього в дослідженні використано порівняльний метод, який дозволив співставити інституційні практики України з досвідом країн ЄС. Аналіз показав, що підвищення фінансової ефективності місцевого самоврядування можливе лише за умови інституційної спроможності громад – тобто наявності кваліфікованого персоналу, налагоджених процедур бюджетного планування та ефективного внутрішнього контролю.

У межах дослідження ефективність формування фінансових ресурсів оцінюється за такими критеріями:

1. Рівень фінансової автономії - частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України.
2. Стабільність доходної бази - динаміка податкових надходжень

Використання зазначених критеріїв у поєднанні з комплексом методів і підходів дозволило підтвердити гіпотезу про те, що ефективність формування фінансових ресурсів безпосередньо залежить від рівня фінансової автономії громад та якості інституційного середовища, у якому вони функціонують.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Специфіка нормативно-правової бази України, що регулює формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування

Методологічне підґрунтя дослідження формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування невіддільне від аналізу чинної нормативно-правової бази, що регулює цю сферу. Вона являє собою багаторівневу систему правових актів – від конституційних норм і базових законів до урядових постанов і стратегічних документів, що визначають сучасну концепцію децентралізації, фінансової автономії та регіонального розвитку.

Проаналізуємо ключові нормативно-правові акти (Додаток 1), які визначають порядок формування, розподілу та використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, а також їхнє практичне значення для забезпечення фінансової самостійності територіальних громад.

Кожен документ виконує специфічну функцію у механізмі формування фінансових ресурсів – від конституційного закріплення принципів бюджетної самостійності громад до визначення конкретних процедур мобілізації, розподілу й використання коштів місцевих бюджетів.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року – закладені базові положення, що створюють матеріально-фінансову основу діяльності органів місцевого самоврядування. Зокрема, відповідно до ст. 142: «Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад».

Таким чином визнається самостійність громади у фінансовому плані й передбачено, що держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування. Стаття 143 доповнює, що територіальні громади мають право затверджувати бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць,

контролювати їх виконання та встановлювати місцеві податки і збори відповідно до закону. [19]

Зазначені статті чітко встановлюють, що матеріально-фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, інші кошти, майно, земля, природні ресурси, що перебувають у власності громади або передані їй в управління. Крім того, закріплено право громад затверджувати бюджети, контролювати їх виконання, встановлювати місцеві податки і збори. Тобто громади мають отримувати достатні ресурси, щоб виконувати свої функції. Ці статті важливі і дають фундаментальне конституційне підґрунтя для фінансової автономії громад, без якого інші нормативні акти втратили б легітимність. Вони створюють конституційний фундамент і є орієнтиром для законодавства, яке розвиває ці засади.

Проте, важливо зазначити, що сам факт закріплення права не гарантує його повну реалізацію на практиці – багато залежить від реального рівня доходів, повноважень та залежності від трансфертів держави. В сучасному контексті (2020–2025 рр.) це стає особливо актуально через вплив реформи децентралізації та воєнного стану.

2. Європейська хартія місцевого самоврядування, що ратифікована Законом України від 15.07.1997 року № 452/97-ВР – встановлює міжнародні стандарти фінансової автономії місцевого самоврядування: право на власні ресурси, свободу у використанні, пропорційність ресурсів до повноважень, механізми вирівнювання. Передбачає, що громади мають мати «своє фінансове підґрунтя» і не бути повністю залежними від централізованого бюджету. Вона дозволяє порівняти українську систему з міжнародною практикою, показує, що нормативно-правова база повинна враховувати стандарти децентралізації не тільки внутрішні, але й міжнародні. [14]

3. Бюджетний кодекс України прийнятий від 8 липня 2010 року № 2456-VI зі змінами, регулює бюджетну систему, джерела доходів місцевих бюджетів, порядок складання, затвердження, виконання місцевих бюджетів. Статті 63-80 присвячені саме місцевим бюджетам. Стаття 64 визначає склад доходів

загального фонду місцевих бюджетів. Положення про зарахування доходів до казначейського рахунку місцевого бюджету: «Податки і збори та інші доходи місцевого бюджету визнаються зарахованими і не можуть акумулюватись на рахунках органів, що контролюють справляння надходжень...». Передбачає, що рішення держави, що тягнуть за собою додаткові видатки для місцевих бюджетів, мають супроводжуватись джерелами покриття. Саме кодекс деталізує механізми фінансування місцевих бюджетів і підсилює фінансову автономію шляхом закріплення джерел доходів і чітких правил міжбюджетних відносин. [8]

4. Податковий кодекс України стаття 8 встановлює, що в Україні встановлюються загальнодержавні й місцеві податки. Стаття 10 «Місцеві податки і збори» визначає, що до місцевих податків належать податок на майно, єдиний податок; збори — туристичний, паркування тощо. Нормативи про те, що рішення про встановлення місцевих податків повинні оприлюднюватись до 15 липня року, що передує бюджетному. Статтею 12 пункту 12.3. Податкового кодексу України передбачено, що сільські, селищні, міські ради в межах своїх повноважень приймають рішення про встановлення місцевих податків та зборів та податкових пільг зі сплати місцевих податків і зборів. Податковий кодекс дає громаді інструменти формування власних доходів – місцеві податки і збори – що є основою фінансової самостійності. Крім того, чітко встановлює вимоги до адміністрування. [26]

5. Земельний кодекс України прийнятий від 25 жовтня 2001 року № 2768-III зі змінами, встановлює джерела та механізми формування доходів від земельних ресурсів: плата за землю, орендна плата, продаж прав користування, аукціони та інші форми. Для багатьох громад земля є критично важливим стабільним джерелом власних надходжень, одночасно потребуючи ефективного земельного менеджменту (облік, кадастр, планування використання, конкурси/аукціони). Недосконалість процедур або слабка здатність проводити земельні аукціони знижує потенціал фінансової мобілізації на місцевому рівні; навпаки - прозора політика земельних відносин підвищує інвестиційну привабливість території.[17]

6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» є основним нормативно-правовим актом, що регулює місцеве самоврядування, прийнятий від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (зі змінами). Він визначає поняття територіальної громади, її права, бюджетну автономію, власність, місцеві податки, бюджет громади. В ст. 4 цього Закону зазначено, що місцеве самоврядування здійснюється на принципах, серед яких – правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність. Закон передбачає державну підтримку та гарантії місцевого самоврядування (ст. 4, п. 9). [31]

Ці положення означають, що громада має не лише право, але й забезпечення механізмів для реалізації фінансової самостійності — зокрема через власні доходи, майно, а також підтримку з боку держави. Саме на цій підставі формується нормативна база, яка дає змогу органам місцевого самоврядування виконувати свої функції.

У 2024 році до цього Закону внесено зміни, якими передбачається забезпечення прозорості діяльності місцевого самоврядування, зокрема: відеофіксація, трансляція пленарних засідань, обов'язкове оприлюднення інформації про майно територіальних громад.

Стаття 66 передбачає: «Місцеві бюджети мають бути достатніми для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування покладених законом повноважень та забезпечення населення послугами не нижче рівня мінімальних соціальних потреб». Стаття 70 регулює участь органів місцевого самоврядування у фінансово-кредитних відносинах. Дає нормативне закріплення ролі громад у фінансових відносинах, встановлює принципи фінансової самостійності і матеріально-фінансової бази громад.

Ця новація свідчить про зростаючу роль не лише фінансової самостійності, а й її прозорості – що є критично важливим для довіри громади, ефективного використання ресурсів і фінансової дисципліни.

7. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» прийнятий від 17 червня 2014 року № 1508-VII (зі змінами), регулює юридичну базу для співпраці громад (об'єднані послуги, спільне господарство, фінансова

кооперація). Дає можливість громадам без об'єднання створювати спільні проекти/підприємства та використовувати спільні доходні ресурси. Відкриває додаткові шляхи для формування фінансових ресурсів громад, особливо там, де власна база обмежена. [32]

8. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року № 157-VIII (зі змінами), регулює процес утворення територіальних громад, приєднання, їх бюджетну незалежність, передання повноважень і фінансових ресурсів. Після об'єднання громада отримує прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, що змінило класичну модель «район-місто-держава». Створює передумови для посиленої фінансової спроможності, масштабування доходів, поліпшення сервісів через укрупнення.[28]

9. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 років затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940), це стратегічний документ, що встановлює напрямки фінансування регіонального розвитку, у тому числі через трансферти, субвенції на інвестиційні проекти, стимулювання місцевих доходів. Акцент зроблено на межах співфінансування держави і місцевих бюджетів, розвитку фінансової спроможності регіонів. Надає рамку для формування фінансових ресурсів громад через розвиток концепцій регіональної політики, інституційного підсилення, інвестицій. [12]

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 року № 214 «Про затвердження методики формування спроможних територіальних громад», визначає критерії фінансової спроможності: чисельність населення, доходи на душу, обсяг видатків розвитку тощо. Дає основу для оцінювання громад та прийняття рішення про об'єднання/реорганізацію. Забезпечує системність при формуванні укрупнених громад з конкурентною фінансовою базою, що дозволяє більш ефективно формувати ресурси й виконувати повноваження. [30]

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2025 р. № 232 – «Деякі питання розподілу публічних інвестицій» визначає повний цикл

управління публічними інвестиціями: формування єдиного портфеля проєктів, критерії пріоритезації, порядок відбору проєктів, вимоги до спроможності ініціаторів і умови співфінансування з місцевих бюджетів. У документі передбачено створення Міжвідомчої комісії, механізми моніторингу підготовки та реалізації проєктів і вимоги до розрахунку вартості інвестицій (розроблені також методики Міністерства фінансів у 2025 р.). Для органів місцевого самоврядування це означає: нові можливості залучення державних коштів, вимогу до підготовки техніко-економічного обґрунтування та співфінансування і підвищені стандарти звітності й моніторингу. [13]

12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. №333-р - документ, що схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, закріпив стратегічні засади децентралізації: делегування повноважень, укрупнення спроможних громад та формування механізмів фінансової автономії. Включення цієї Концепції до аналізу нормативної бази дає історико-політичне підґрунтя для оцінки подальших законодавчих ініціатив у сфері місцевих фінансів. [34]

Проведений аналіз засвідчує, що сучасна нормативно-правова база України у сфері формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування має системний та еволюційний характер. Вона поступово трансформується відповідно до принципів фінансової децентралізації, міжнародних стандартів управління публічними фінансами та реалій соціально-економічного розвитку держави.

Разом із тим, чинна нормативна база ще не позбавлена внутрішніх суперечностей. Зокрема, окремі положення податкового законодавства залишають громади залежними від трансфертів, а методики оцінювання спроможності не завжди враховують регіональні особливості. Це зумовлює потребу в подальшому вдосконаленні правового регулювання з урахуванням принципу фіскальної рівноваги та посилення зв'язку між обсягом наданих повноважень і реальними фінансовими можливостями громад.

Загалом, нормативно-правове поле України забезпечує базові умови для ефективного функціонування фінансової системи місцевого самоврядування, але водночас потребує адаптації до викликів воєнного часу, цифровізації публічних фінансів та нової моделі державного управління регіональним розвитком. Саме аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів у наступному підрозділі дозволить оцінити, наскільки дієвими є ці правові механізми у практичній площині, та виявити тенденції, що визначають подальшу фінансову стійкість територіальних громад.

Як висновок вважаємо, що чинним законодавством не в достатній мірі врегульовано питання щодо ефективного контролю за виконанням платниками податків своїх податкових зобов'язань відносно сплати місцевих податків і зборів, що призводить до втрат місцевих бюджетів.

Процес адміністрування бюджетоутворюючих для громад податків повністю знаходиться у сфері повноважень податкових органів. Відповідно, органи місцевого самоврядування не мають можливостей для дієвого впливу на наповнення власних бюджетів. Оскільки, формування значної частини власних доходів місцевих бюджетів знаходиться у прямій залежності від того, наскільки ефективно фіскальні органи можуть організовувати весь комплекс робіт по запровадженню та мобілізації місцевих податків і зборів. Слід звернути увагу на те, що на адміністрування майнових податків витрачається досить великий людський ресурс, але це є не достатньо ефективним з точки зору наповнення місцевих бюджетів, і є вагомим лише виключно для відповідного місцевого бюджету. У зв'язку з цим адміністрування місцевих майнових податків податковими органами відбувається за залишковим принципом, тобто, не достатньо ефективно, що негативно впливає на наповнення бюджетів громад.

Важливим кроком до збільшення надходжень до місцевих бюджетів є наповнення інформаційних баз інформацією про об'єкти оподаткування місцевими податками і зборами, а це є підстава говорити про необхідність розширення прав органів місцевого самоврядування в частині надання їм повноважень щодо адміністрування місцевих податків і зборів з фізичних осіб.

З огляду на це, пропонуємо внести зміни до Податкового кодексу України та інших нормативно-правових актів які регулюють адміністрування місцевих податків та зборів.

Такі зміни дадуть можливість органам місцевого самоврядування здійснювати повноваження щодо адміністрування місцевих податків і зборів для підвищення рівня сплати місцевих податків і зборів, посилення платіжної дисципліни платників податків та більш повної реалізації повноважень органами місцевого самоврядування.

2.2. Аналіз динаміки і структури доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації

Формування доходів місцевих бюджетів у період реалізації реформи децентралізації становить один із ключових чинників забезпечення фінансової самостійності територіальних громад. Децентралізація фінансових ресурсів, розпочата у 2014 році, зумовила перехід до нової моделі бюджетного регулювання, яка передбачає розширення джерел формування місцевих бюджетів, підвищення ролі власних доходів та удосконалення механізмів міжбюджетних трансфертів. У зв'язку з цим аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів у 2020 – 2025 роках дає змогу оцінити ефективність функціонування бюджетної системи в умовах децентралізації та визначити основні тенденції розвитку місцевих фінансів.

У цьому контексті аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів є ключовим елементом оцінки ефективності фінансової децентралізації, оскільки він відображає ступінь фінансової автономії територіальних громад, їхню спроможність формувати власні ресурси та забезпечувати належний рівень публічних послуг.

Метою даного підрозділу є дослідити тенденції формування доходів загального фонду місцевих бюджетів України за останні роки, проаналізувати структуру основних джерел доходів, а також оцінити, наскільки результати децентралізації відповідають гіпотезі дослідження щодо залежності фінансової

ефективності місцевого самоврядування від рівня його фінансової автономії та якості міжбюджетного регулювання.

У 2020 – 2022 роках спостерігалася позитивна динаміка надходжень до місцевих бюджетів, що була зумовлена розширенням дохідної бази громад на основі змін до Бюджетного та Податкового кодексів. Децентралізація призвела до зростання фінансових можливостей громад та зміцнення їхньої ресурсної бази. Зокрема, частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України без урахування трансфертів зросла з 22,6 % у 2020 році до 24,4 % у 2022 році, що свідчить про посилення ролі місцевого рівня в національній бюджетній системі.

Починаючи з 2023 року, динаміка доходів місцевих бюджетів набула негативного спрямування. Основними причинами зниження доходів стали зміни у механізмі зарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), зокрема передання надходжень від грошового забезпечення військовослужбовців до державного бюджету, а також військові дії, які суттєво вплинули на економічну активність, чисельність населення та податкову базу окремих територій. У 2023 році частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті скоротилася до 17,8%, а у 2024 році – до 15,7 %, що є мінімальним показником за останній десятирічний період (рис. 2.1).

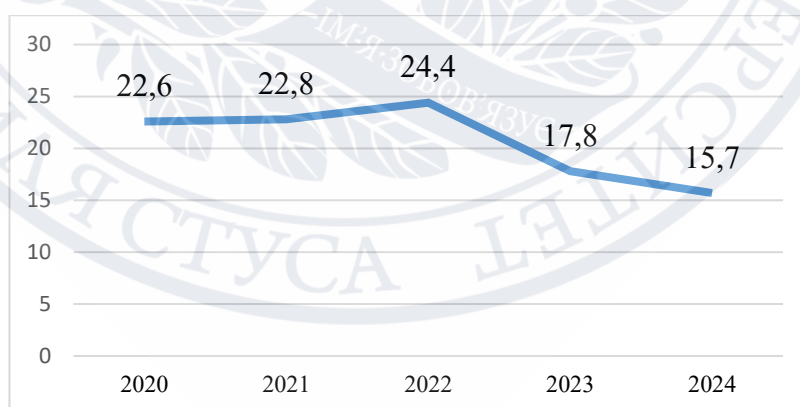

Рисунок 2.1 Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України без трансфертів з 2020 по 2024 роки, %

Джерело: складено автором на основі [9]

Зазначені тенденції демонструють значну залежність місцевих фінансів від загальнонаціональних макроекономічних та політичних факторів, а також від міжбюджетних рішень, що стосуються перерозподілу податкових надходжень.

У процесі децентралізації в Україні суттєво змінилася система формування дохідної бази місцевих бюджетів. Передача фінансових повноважень на місця, закріплення за громадами частини загальнодержавних податків та запровадження горизонтального вирівнювання створили умови для зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Разом із тим, рівень фінансової автономії залишається нерівномірним, що зумовлює необхідність постійного моніторингу динаміки та структури доходів місцевих бюджетів.

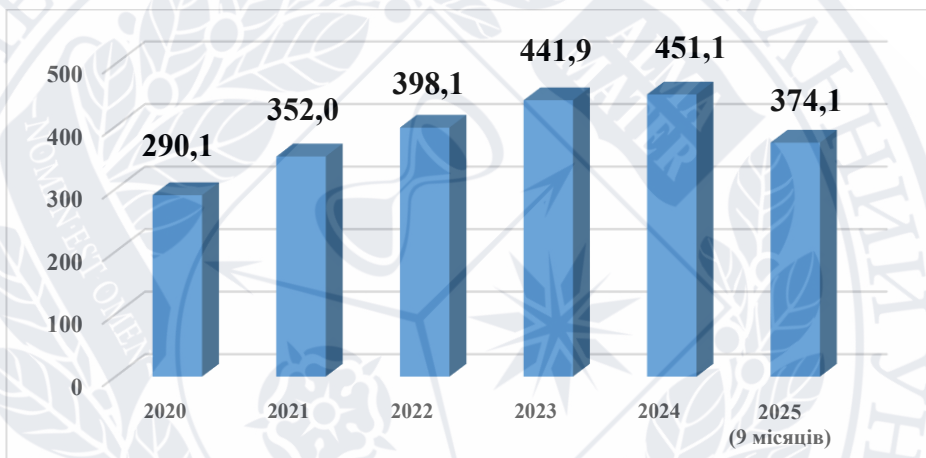

Рисунок 2.2 Динаміка доходів загального фонду місцевих бюджетів України без трансфертів за 2020-2025 роки, млрд грн

Джерело: складено автором на основі [9]

Згідно рис.2.2 загальний обсяг доходів місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) у 2024 році становив 451,1 млрд грн, що на 55,5% більше, ніж у 2020 році. Попри виклики війни, надходження 9 місяців 2025 року демонструють зростання на 15,5% (або на 50,3 млрд гривень) порівняно з аналогічним періодом 2024-го, що підтверджують дані Міністерства фінансів України.

За даними Міністерства фінансів України, після шокового 2022 року (у зв'язку з широкомасштабним вторгненням російської федерації) надходження до загального фонду місцевих бюджетів України показали ознаки відновлення в 2023 – 2024 рр., але залишаються чутливими до воєнних та макроекономічних

ризиків. Так, у 2022 р. надходження загального фонду становили 398,1 млрд грн, у 2023 р. вони зросли до - 441,9 млрд грн, а у 2024 р. – до - 451,1 млрд грн; за перші 9 місяців 2025 р. отримано - 374,1 млрд грн що вказує на стійку позитивну динаміку. [9]

Динамічний аналіз доходів дозволяє оцінити ефективність бюджетної політики на місцевому рівні, а структурний – визначити частку основних джерел наповнення бюджетів, що, своєю чергою, відображає залежність громад від міжбюджетних трансфертів і власних податкових надходжень.

Таблиця 2.1

Динаміка доходів загального фонду місцевих бюджетів України

Роки	Доходи загального фонду, млрд	Міжбюджетні трансферти, млрд	Усього, млрд	Темпи зростання, % до попереднього року
2020	290,1	161,0	451,1	115,4
2021	352,0	203,2	555,2	123,1
2022	398,1	137,0	535,1	96,4
2023	441,9	183,8	625,7	116,9
2024	451,1	193,3	644,4	103,0
2025 (9 місяців)	374,1	143,6	517,7	80,3

Джерело: складено автором на основі [9]

Як свідчать дані таблиці, протягом 2020 – 2025 років спостерігається стале зростання доходів місцевих бюджетів. Загальний обсяг доходів зріс із 451,1 млрд грн у 2020 р. до 644,4 млрд грн у 2024 р., що становить приріст на 42,9%. Основним чинником цього є збільшення податкових надходжень, насамперед від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), частка якого стабільно перевищує 57% у структурі доходів громад.

Позитивна динаміка також пов'язана з:

- підвищенням рівня децентралізації податкових надходжень (закріпленням частини акцизу, ПДФО);
- зростанням фонду оплати праці у 2023–2025 роках також, зумовлене зміною підходів до бронювання працівників відповідно до законодавства.

Підприємства, прагнучи підтвердити статус критично важливих підприємств та забезпечити можливість бронювання ключового персоналу, були вимушені підвищувати рівень офіційних заробітних плат, розширювати штатну чисельність та легалізувати трудові відносини. Це сприяло збільшенню бази нарахування ПДФО, що, у свою чергу, підвищило доходи місцевих бюджетів.

- покращенням адміністрування місцевих податків;
- зростанням обсягів міжбюджетних трансфертів на виконання державних програм (освітня, медична, соціальна субвенції);
- поступовим відновленням економічної активності після кризи 2022-2023 років.

Для поглибленого розуміння якісних змін у дохідній базі місцевих бюджетів доцільним є аналіз структури доходів місцевих бюджетів у динаміці останніх років, що дає змогу простежити зміни ключових джерел наповнення бюджету під впливом децентралізаційних процесів та воєнних факторів (таблиця 2.3, рис. 2.3).

Таблиця 2.2

Структура надходження доходів загального фонду до місцевих бюджетів України у 2021 – 2025 року, млрд грн.

Назва податку	2021	2022	2023	2024	2025 рік 9 місяців
ПДФО	212,2	272,2	289,4	257,5	214,1
Єдиний податок	46,2	47,2	55,8	69,1	55,9
Земельний податок	35,3	29,6	34,5	39,3	33,6
Податок на нерухоме майно	7,8	7,1	9,1	10,8	9,5
Акцизний податок	17,8	13,1	22,4	27,8	26,7
Податок на прибуток підприємств	15,8	12,2	14,5	27,1	18,1
Інші доходи загального фонду (місцеві податки, збори, дивіденди, плата за послуги)	16,8	16,7	16,2	19,5	16,2
Разом (загальний фонд)	351,9	398,1	441,9	451,1	374,1

Джерело: складено автором на основі [9]

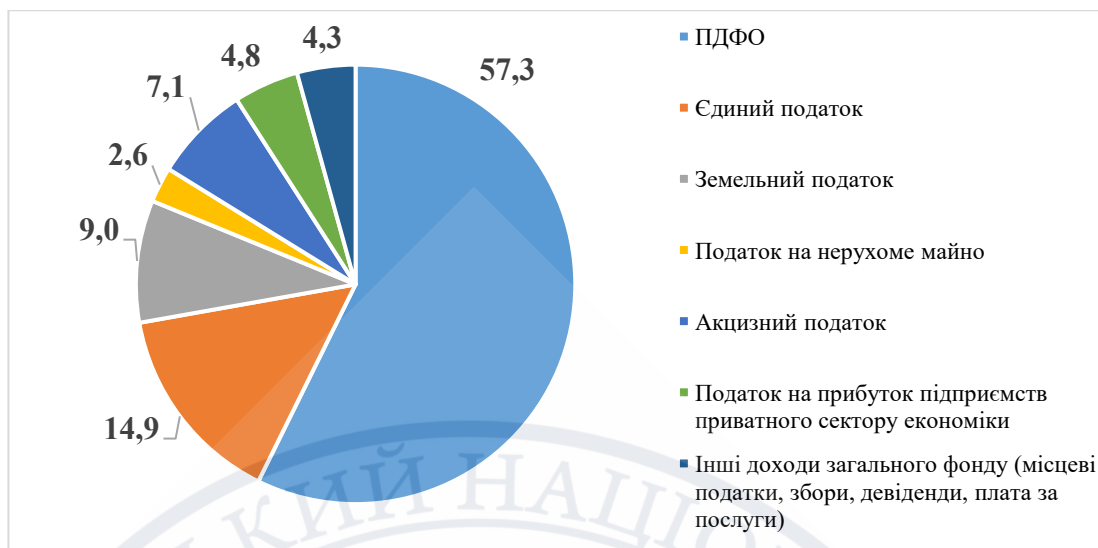

Рисунок 2.3 Структура доходів місцевих бюджетів у 2025 році, %.

Джерело: складено автором на основі [9]

Висока питома вага ПДФО у структурі доходів підкреслює, що розмір та стійкість власних доходів громад залежить від економічної активності місцевих громад і від правил розподілу ПДФО (частка залишається ключовим чинником автономії). Там, де громади мають диверсифіковану базу працівників, динаміка ПДФО дозволяє швидше відновлюватися після шоків.

Як бачимо з даних таблиці 2.3 ключовим джерелом доходів загального фонду в 2024 році був ПДФО (214,1 млрд грн), який формує понад половину поточних доходів місцевих бюджетів. ПДФО протягом усього аналізованого періоду залишається базовим джерелом доходів загального фонду місцевих бюджетів.

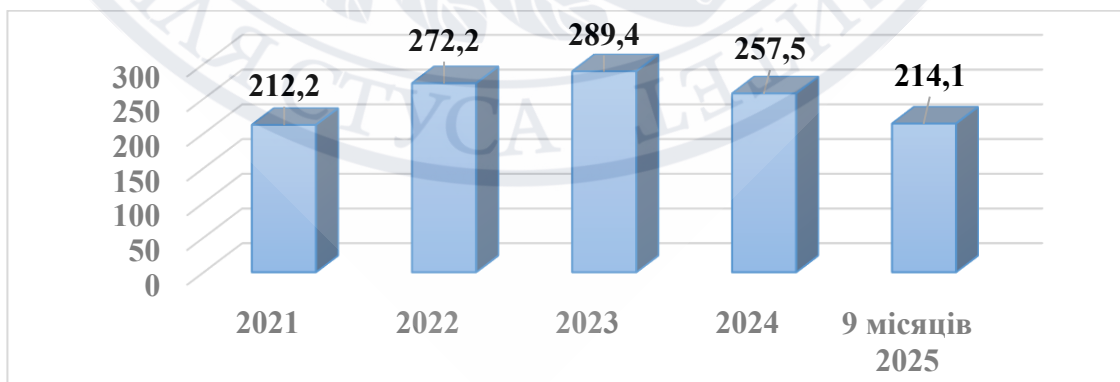

Рисунок 2.4 Динаміка надходження ПДФО до місцевих бюджетів України без трансфертів за 2021 – 2025 роки, млрд грн

Джерело: складено автором на основі [9]

У 2021 – 2022 роках частка ПДФО коливалася в межах 60,3 – 68,4% надходжень загального фонду місцевих бюджетів (рис. 2.5).

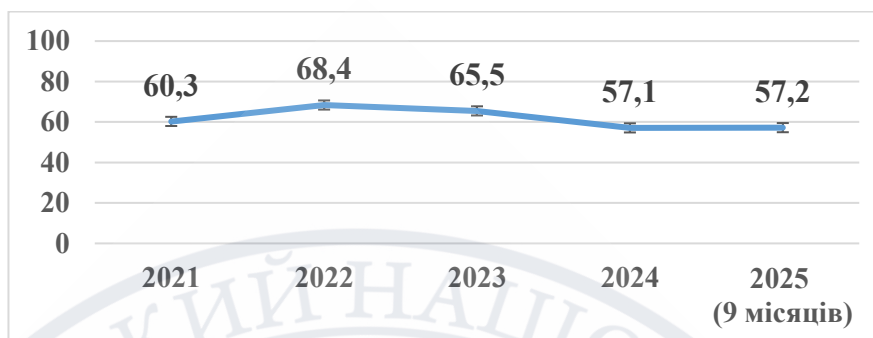

Рисунок 2.5 Динаміка коливань надходжень ПДФО у 2021 – 2025 року, %.

Джерело: складено автором на основі [9]

Зростання надходжень зумовлено підвищенням заробітних плат, розширенням сфери бюджетного фінансування та збільшенням зайнятості у секторах, що формують податкову базу.

Зміна механізму зарахування ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців з жовтня 2023 року призвела до різкого скорочення доходів місцевих бюджетів, особливо в громадах, на території яких дислокувалися військові частини. Зменшення частки ПДФО у структурі доходів до 57,1-57,2% у 2024–2025 роках, свідчить це про зниження фіскальної автономії територіальних громад та зростання їх залежності від трансфертів.

Другим важливим елементом є єдиний податок для малого і середнього бізнесу за 9 місяців 2025 року надійшло 55,9 млрд грн (рис. 2.6). Єдиний податок стабільно забезпечував 11,9–15,3 % власних доходів громад.

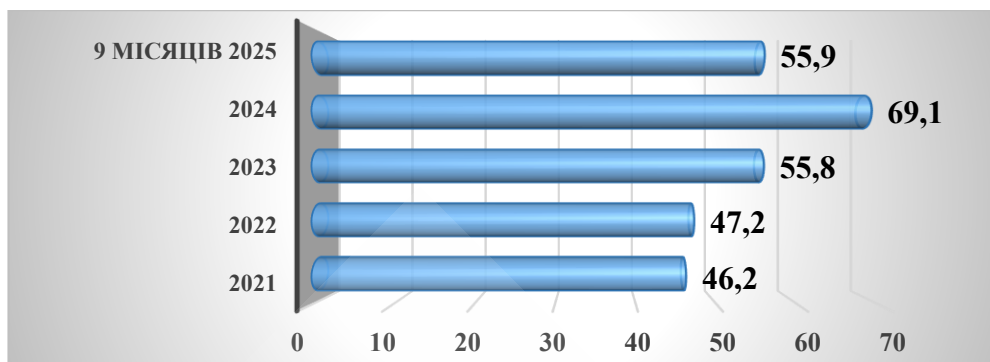

Рисунок 2.6 Динаміка надходження єдиного податку без трансфертів за 2021 – 2025 роки, млрд грн

Джерело: складено автором на основі [9]

Незважаючи на воєнні обставини, цей податок продемонстрував високий рівень стійкості. У 2022 році його надходження склали лише 11,9%, а у 2023 – 2024 роках темпи росту відновилися і склали вже 12,6 – 15,3% (рис. 2.7). Це зумовлено адаптивністю малого підприємництва та відносною простотою адміністрування податку.

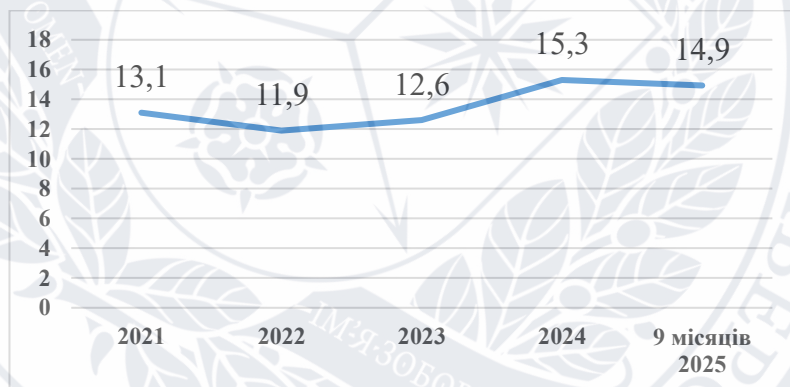

Рисунок 2.7 Надходження єдиного податку у 2021–2025 року (без трансфертів) у %.

Джерело: складено автором на основі [9]

Податок на майно, до складу якого входять податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок та плата за землю, є одним із найбільш перспективних джерел наповнення місцевих бюджетів у контексті довгострокового розвитку територіальних громад. Його фінансовий потенціал безпосередньо залежить від якісного обліку майнових активів, повноти проведення нормативної грошової оцінки, інвентаризації земельних ділянок

сільськогосподарського і не сільськогосподарського призначення, прозорості ринку нерухомості та ефективності адміністрування з боку місцевих органів влади.

У 2021 – 2022 роках спостерігалось поступове розширення податкової бази податку на майно завдяки модернізації Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та впровадженню електронних кадастрових систем. Це забезпечило більшу повноту даних про об'єкти нерухомості й сприяло підвищенню рівня податкової дисципліни. Для міст обласного значення та економічно активних територій податок на майно став важливим інструментом формування дохідної бази, доповнюючи традиційні податкові надходження.

У сільських і селищних громадах фіскальна ефективність цього податку значною мірою залежить від завершеності інвентаризації нерухомого майна та рівня легалізації земельних і будівельних об'єктів.

Плата за землю та податок на нерухоме майно посідають одне з ключових місць у системі доходів загального фонду місцевих бюджетів, оскільки безпосередньо пов'язані з використанням просторових ресурсів територіальних громад.

Надходження земельного податку за 9 місяців 2025 року вже становить – 33,6 млрд грн, а податку на нерухоме майно – 9,5 млрд грн. (рис. 2.8).

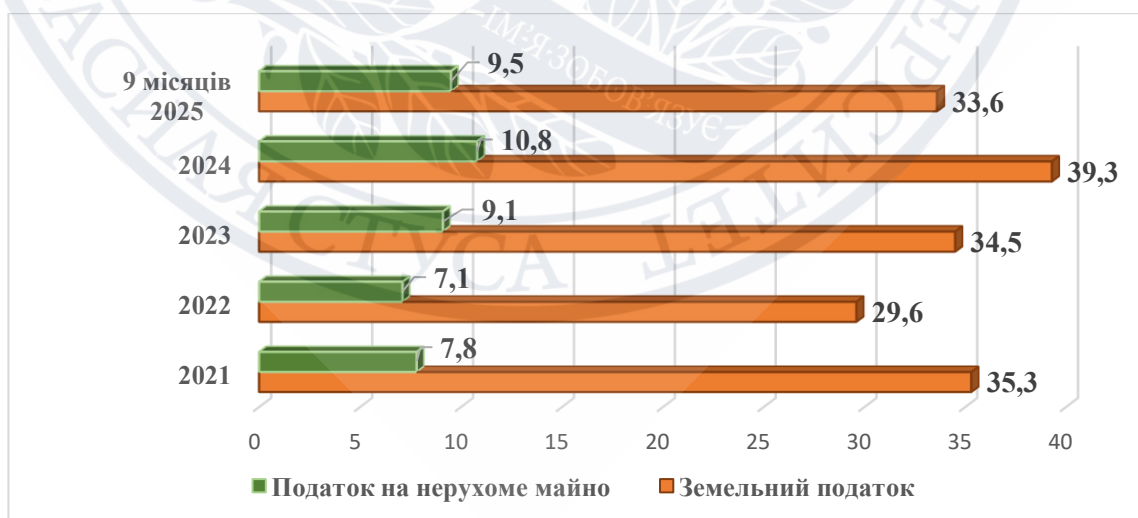

Рисунок 2.8 Динаміка надходжень земельного податку та податку на нерухоме майно до місцевих бюджетів України у 2021 – 2025 року, млрд грн.

Джерело: складено автором на основі [9]

Надходження від плати за землю, податку на нерухоме майно та орендної плати за аналізований період разом становили у середньому 9,2-11,5% доходів загального фонду місцевих бюджетів (рис. 2.9).

Рисунок 2.9 Надходження земельного податку та податку на нерухоме майно (без трансфертів). до місцевих бюджетів України у 2021 – 2025 року, %

Джерело: складено автором на основі [9]

Це зумовлено тим, що земельні ресурси становлять основний економічний актив переважно в аграрних громадах і забезпечують стабільність їхньої дохідної бази навіть за умов обмеженої диверсифікації місцевої економіки.

Земельні надходження включають земельний податок, орендну плату, плату за користування земельними ділянками державної чи комунальної власності та кошти від їх продажу на земельних торгах.

Зростання обсягів цих платежів пов'язане з активізацією процесів інвентаризації земель, проведенням нормативно-грошової оцінки територій, а також діджиталізація земельних відносин через електронні кадастрові системи та онлайн-аукціони.

Як висновок, ефективне адміністрування плати за землю є ключовою передумовою фінансової спроможності територіальних громад. Системне оновлення нормативної грошової оцінки, цифровізація земельного обліку, узгодженість кадастрових і податкових даних, а також зміцнення договірної

дисципліни орендарів дозволять збільшити доходи місцевих бюджетів в разі у середньостроковій перспективі та забезпечити прозорість земельних відносин.

Акцизний податок з роздрібної торгівлі підакцизними товарами залишається одним із вагомих джерел доходів місцевих бюджетів, а його динаміка у 2021 – 2025 роках демонструє значну чутливість до змін економічної кон'юнктури та державної податкової політики. За даними Міністерства фінансів України, у 2021 році акцизний податок забезпечив 17,8 млрд грн (5,1 % доходів загального фонду місцевих бюджетів), тоді як у 2022 році через воєнні фактори та падіння обсягів роздрібної торгівлі його надходження скоротилися до 13,1 млрд грн (3,3 %) (рис. 2.10).

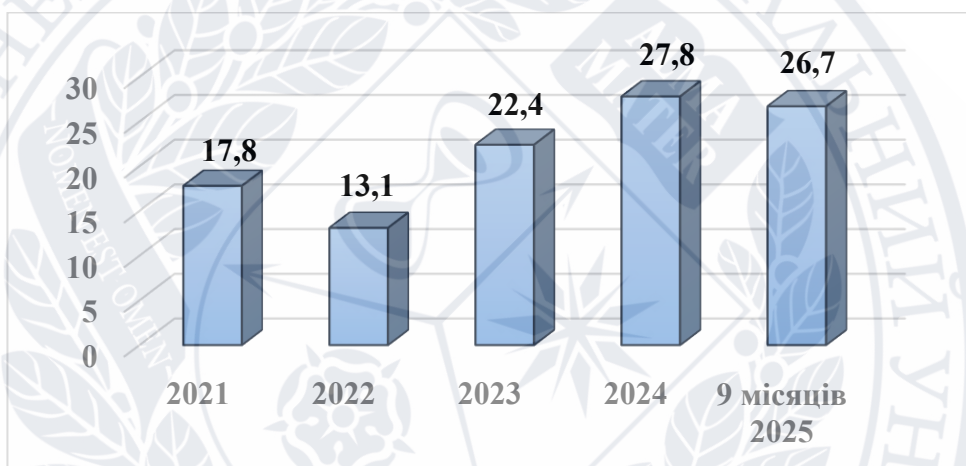

Рисунок 2.10 Динаміка надходжень акцизного податку до місцевих бюджетів України у 2021 – 2025 року, млрд грн.

Джерело: складено автором на основі [9]

Починаючи з 2023 року спостерігається тенденція до швидкого відновлення акцизних надходжень. У 2023 році їх обсяг зріс до 22,4 млрд грн (5,1 %), у 2024 році – до 27,8 млрд грн (6,2 %), а за дев'ять місяців 2025 року вже становив 26,7 млрд грн (7,14 %), що свідчить про поступове посилення ролі цього податку у місцевих фінансах (рис. 2.11). Зростання зумовлене стабілізацією торговельної діяльності, відновленням транспортної логістики, збільшенням обсягів роздрібного продажу пального та підакцизних товарів, а також удосконаленням адміністрування.

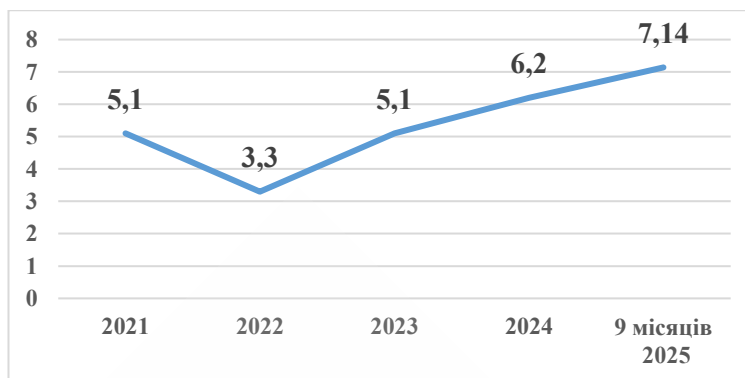

Рисунок 2.11 Надходження акцизного податку до місцевих бюджетів України (без трансфертів).у 2021 – 2025 року , %

Джерело: складено автором на основі [9]

Акцизний податок після падіння у 2022 році (через воєнні фактори) почав стабільно зростати у 2023 – 2025 роках, як у номінальному обсязі, так і за часткою в структурі доходів.

Зростання надходжень від акцизного податку у 2023 – 2025 роках значною мірою пов'язане не лише з відновленням економічної активності після різкого спаду 2022 року, а насамперед із ухваленими державою рішеннями щодо коригування ставок акцизного податку на окремі групи підакцизних товарів, тобто поступове наближення ставок акцизного податку на пальне до рівня, передбаченого директивами ЄС, відповідно до прийнятого від 18 липня 2024 року Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації положень актів права Європейського Союзу щодо акцизного податку» (реєстр. № 11256-2 від 29.05.2024). Підвищення ставок на тютюнові вироби, алкогольні напої та поступове коригування акцизу на пальне відповідно до вимог фіскальної політики та гармонізації з нормами ЄС сприяли номінальному зростанню надходжень, що прямо позначилося на їх частці в структурі доходів місцевих бюджетів. Відповідно до даних Міністерства фінансів, у 2024 – 2025 роках акцизний податок демонструє приріст як у абсолютному значенні, так і за питомою вагою, що зумовлено саме ефектом підвищених ставок.

Податок на прибуток підприємств належить до менш вагомих джерел формування доходів місцевих бюджетів, проте його динаміка дозволяє оцінити стан ділової активності на території громад та рівень економічної стійкості приватного бізнесу в умовах децентралізації та воєнного стану. Частка цього податку у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів протягом 2021 – 2025 років коливалася у межах 3,1 – 6,0 %, що свідчить про відносно стабільний, але не визначальний вплив на загальну дохідну базу громад.

У 2021 році надходження податку на прибуток становили 15,8 млрд грн (4,5 % доходів загального фонду). У 2022 році їх обсяг скоротився до 12,2 млрд грн (3,1 %), що можна пояснити різким падінням економічної активності після початку повномасштабної збройної агресії, переміщенням підприємств, зниженням прибутковості бізнесу та запровадженням окремих податкових пільг для суб'єктів господарювання. Зменшення показника у 2022 році відображає загальний спад виробництва, логістичних ланцюгів та ринку послуг.

У 2023 році обсяг податку на прибуток зріс до 14,5 млрд грн (3,3 %), що свідчить про часткову адаптацію підприємств до воєнних умов, відновлення виробничих процесів, стабілізацію попиту та пристосування бізнесу до нової економічної реальності (рис. 2.12).

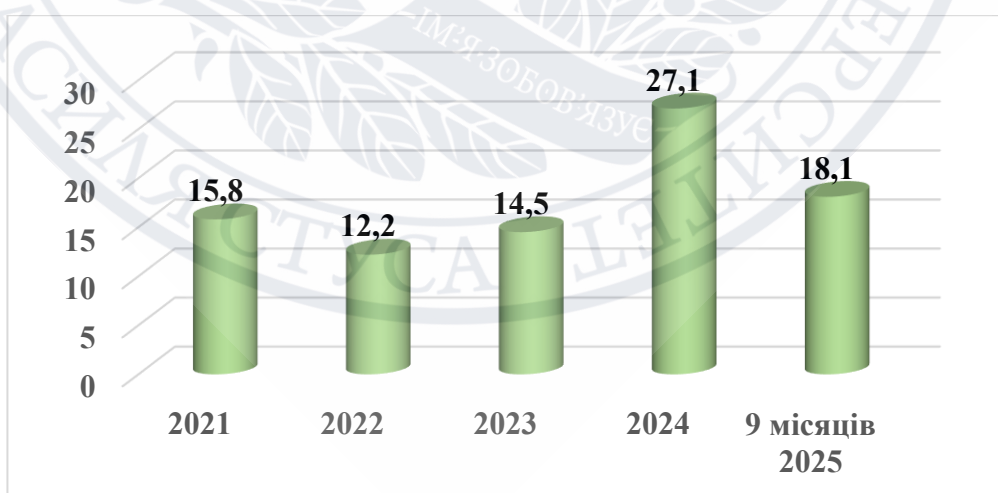

Рисунок 2.12 Динаміка надходжень податку на прибуток підприємств до місцевих бюджетів України у 2021 – 2025 року, млрд грн.

Джерело: складено автором на основі [9]

Проте суттєвіші зміни спостерігаються у 2024 році: надходження податку збільшилися до 27,1 млрд грн, а його частка - до 6,0 % загального фонду місцевих бюджетів. Це зростання пов'язане з поєднанням таких чинників: поступове відновлення економічної діяльності, збільшення оборотів окремих галузей, повернення частини підприємств до активної роботи. Крім того, приріст податку на прибуток частково має інфляційний характер: під впливом високих темпів зростання цін відбулося номінальне збільшення фінансових показників підприємств, що розширило податкову базу та зумовило зростання надходжень до місцевих бюджетів.

За дев'ять місяців 2025 року надходження податку на прибуток становили 18,1 млрд грн (4,84 %), що демонструє збереження тенденції до стабільного наповнення бюджету за цим джерелом (рис. 2.13). Незважаючи на коливання обсягів, податок на прибуток залишається індикатором фактичної активності приватного сектору та відображає загальну економічну ситуацію в країні і на рівні громад.

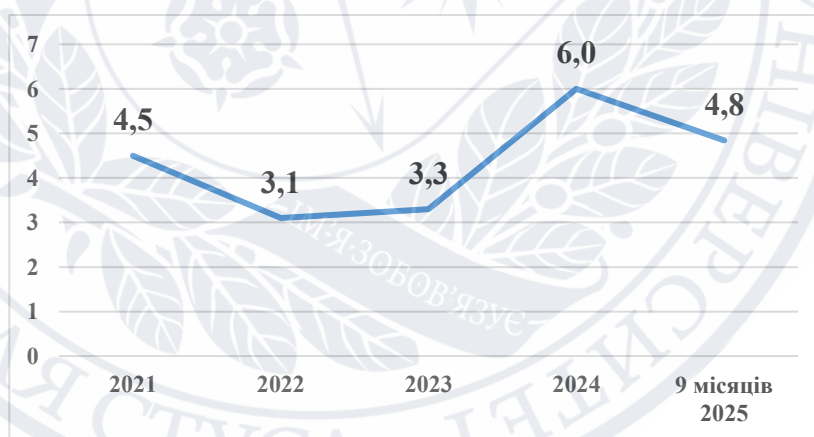

Рисунок 2.13 Надходження податку на прибуток підприємств до місцевих бюджетів у 2021 – 2025 року, (без трансфертів) у %

Джерело: складено автором на основі [9]

Таким чином, хоча податок на прибуток підприємств не формує основної дохідної частини місцевих бюджетів, його динаміка є важливим показником реального стану економіки громад. Він характеризується високою чутливістю до

макроекономічних змін, що робить його інформативним для оцінки бізнес-клімату, стабільності підприємницької діяльності та перспектив розвитку місцевої економіки в умовах децентралізації.

Разом ці п'ять блоків формують основу дохідної частини загального фонду та визначають платоспроможність місцевих бюджетів.

Інші податки, наведені в таблиці 2.2 мають не значну питому вагу у структурі доходів місцевих бюджетів (у межах 3 – 5 %), а їх динаміка протягом 2021 – 2025 років є відносно стабільною й не справляє визначального впливу на загальну фінансову спроможність територіальних громад.

Міжбюджетні трансферти залишаються вагомим елементом доходів місцевих бюджетів, особливо в громадах із недостатньою податковою базою.

У 2022 – 2025 роках значення трансфертів зросло через необхідність забезпечення фінансування освіти, охорони здоров'я та базових соціальних потреб. Одночасно обсяг інвестиційних субвенцій значно скоротився у зв'язку з переорієнтацією державних видатків на оборону.

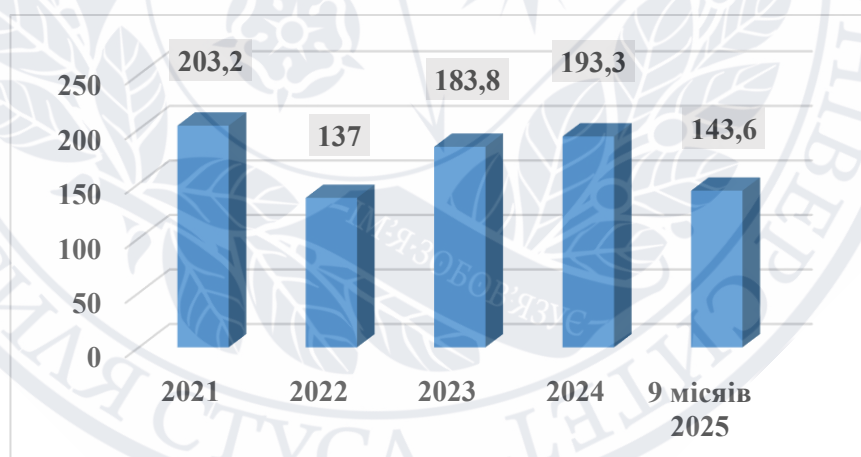

Рисунок 2.14 Динаміка надходження трансфертів до місцевих бюджетів

України за 2021 – 2025 роки, млрд грн

Джерело: складено автором на основі [9]

Разом із тим, трансферти лише частково відображають реальний стан фінансового забезпечення громад, оскільки їх обсяги суттєво залежать від рівня розвитку територій та їх податкового потенціалу. У зв'язку з цим закономірним

є перехід до аналізу територіальної диференціації доходів, що дозволяє оцінити масштаби нерівномірності бюджетних можливостей між громадами.

У 2021 – 2024 роках спостерігалася істотна нерівномірність у динаміці доходів територіальних громад (рис. 2.15). Зокрема:

- громади центральних і західних регіонів демонстрували стабільний або помірно зростаючий тренд доходів, що пов'язано з релокацією бізнесу та внутрішньою міграцією населення;
- громади східних та південних областей зазнали суттєвого скорочення доходів внаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури та зменшення кількості платників податків;

Ці відмінності формують додаткові потреби у вдосконаленні механізмів міжбюджетного вирівнювання та підвищенні адресності фінансової підтримки.

Рисунок 2.15 Приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2024 – 2021 роки, млрд грн.

Джерело: [1]

За даними аналізу доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2021–2024 роки (з урахуванням інфляції), позитивну динаміку продемонструвала лише обмежена кількість регіонів. Найвищі темпи зростання зафіксовано у Львівській (+8,4%), Закарпатській (+7,3%) та Чернівецькій (+5,0%) областях, а також у

Києві та окремих західних регіонах, що свідчить про відносну економічну стабільність та менший вплив воєнних дій на їхню податкову базу.

Натомість у більшості областей доходи загального бюджету зменшилися. Помірне скорочення (до -5%) характерне для центральних регіонів, тоді як більш суттєве падіння спостерігалось у Дніпропетровській, Полтавській, Чернігівській та Сумській областях. Найглибше зниження доходів зафіксовано у східних та південних регіонах – Харківській, Запорізькій, Донецькій, Херсонській та Луганській областях, де втрати сягнули від $-33,8\%$ до $-92,0\%$ внаслідок бойових дій, окупації та масштабних руйнувань.

У середньому по Україні доходи загального фонду громад зменшилися на 14% , що свідчить про загальне звуження фінансової бази місцевого самоврядування в умовах війни.

Для систематизації отриманих даних та уточнення напрямів змін у структурі місцевих і регіональних бюджетів доцільно проаналізувати графік, що відображає динаміку їх доходів у 2019 – 2024 роках (рис. 2.16). Відповідна візуалізація дозволяє простежити ключові тенденції та взаємозв'язки у розвитку бюджетної системи.

Рисунок 2.16 Динаміка доходів різних рівнів бюджетів України у 2019–2024 роках без трансфертів, млрд грн

Джерело: складено автором на основі [9]

Дані рисунку 2.16 свідчать про суттєве переформатування структури бюджетної системи України у 2019 – 2024 роках, що значною мірою зумовлено реформою децентралізації, адміністративно-територіальними змінами 2020 року та впливом воєнних дій на економічні процеси.

Бюджети територіальних громад демонструють найпомітніший приріст. Якщо у 2019 році їх доходи становили лише 29,1 млрд грн, то у 2021 році – вже 247,7 млрд грн, що пов'язано з передачею значної частини повноважень і фінансових ресурсів на місцевий рівень після утворення укрупнених громад. У наступні роки доходи продовжували зростати, досягнувши 318,5 млрд грн у 2023 році. Невелике зниження у 2024 році (до 312,7 млрд грн) пов'язане з воєнними факторами, падінням ділової активності та змінами у зарахуванні окремих податків.

Обласні бюджети характеризуються відносною стабільністю. Їхні доходи поступово зростали з 39,1 млрд грн у 2019 році до 58,4 млрд грн у 2022 році. У 2023 році темп приросту сповільнився, а у 2024 році зафіксовано зниження до 55,9 млрд грн. Це свідчить про обмежений вплив обласного рівня у новій моделі бюджетної системи, де основний фінансовий ресурс концентрується у громадах.

Районні бюджети після адміністративно-територіальної реформи фактично втратили фіскальну спроможність. Якщо у 2019 – 2020 роках їхні доходи становили понад 50 млрд грн, то з 2021 року вони знижуються до символічних 0,1 млрд грн щорічно. Це пов'язано із передачею більшості функцій, майна та доходів на рівень громад.

Проведений аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів України у 2020-2025 роках засвідчив суперечливий характер впливу реформи децентралізації на фінансову спроможність територіальних громад. З одного боку, у період до 2022 року відбулося суттєве зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок розширення власних джерел надходжень, зростання частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету без трансфертів та закріплення за громадами значної частини загальнодержавних податків. З іншого боку, у 2023 – 2024 роках на тлі повномасштабної війни, змін у механізмі зарахування ПДФО

та звуження податкової бази окремих територій зафіксовано погіршення показників бюджетної самостійності та посилення залежності від державної підтримки.

Структурний аналіз доходів загального фонду місцевих бюджетів показав, що ключовим джерелом їх наповнення протягом усього досліджуваного періоду залишався податок на доходи фізичних осіб, частка якого стабільно перевищувала половину власних надходжень. Єдиний податок, плата за землю та податок на майно, а також акцизний податок і податок на прибуток підприємств формують додатковий, але важливий сегмент дохідної бази громад, відображаючи стан розвитку малого та середнього бізнесу, рівень обліку майнових активів, споживчу активність населення та ділову кон'юнктуру. Водночас їхня питома вага є нижчою порівняно з ПДФО, що зумовлює високий рівень концентрації фіскальних ризиків навколо одного домінуючого джерела.

Отримані результати свідчать про поступове ускладнення структури доходів місцевих бюджетів та нарощування ролі окремих податків (зокрема акцизного та податку на майно) за умов коригування податкових ставок, удосконалення адміністрування й розвитку цифрових інструментів управління ресурсами. Водночас стабільність дохідної бази суттєво диференціюється за територіальною ознакою: громади західних і частини центральних областей демонструють відносно кращі показники динаміки власних доходів, тоді як громади східних і південних регіонів зазнали глибокого падіння бюджетних надходжень внаслідок бойових дій, окупації, руйнування інфраструктури та втрати людського капіталу. Це посилює регіональну нерівномірність у формуванні фінансових ресурсів і актуалізує потребу в удосконаленні механізмів міжбюджетного вирівнювання.

Зростання ролі міжбюджетних трансфертів, особливо в умовах війни, з одного боку, дозволяє забезпечити мінімально необхідний рівень фінансування делегованих повноважень у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, а з іншого – підсилює залежність значної частини громад від державного бюджету й обмежує їхню реальну фінансову автономію. У сукупності це дає

підстави стверджувати, що потенціал фінансової децентралізації реалізовано лише частково: громади отримали розширені повноваження та джерела доходів, однак їхня спроможність самостійно формувати стабільну дохідну базу залишається вразливою до зовнішніх шоків, змін податкової політики й територіальної асиметрії економічного розвитку.

Таким чином, результати аналізу підтверджують гіпотезу про те, що рівень фінансової ефективності місцевого самоврядування безпосередньо залежить від обсягу та якості доходів загального фонду, збалансованості структури податкових надходжень і діючих механізмів міжбюджетного регулювання. Виявлені тенденції та диспропорції формують підґрунтя для подальшого дослідження фінансової автономії територіальних громад та оцінки інструментів державної політики, спрямованої на посилення їхньої стійкості в умовах децентралізації та воєнних викликів.

2.3. Проблеми формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування України в умовах децентралізації

Процес децентралізації, розпочатий в Україні з 2014 року, істотно трансформував систему формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Закріплення за місцевими бюджетами частини загальнодержавних податків, розширення переліку місцевих податків і зборів, запровадження нової моделі міжбюджетних відносин та формульного розподілу трансфертів створили підґрунтя для зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Разом із тим, практична реалізація реформи виявила комплекс проблем, які істотно обмежують можливості органів місцевого самоврядування щодо ефективного формування та використання власних фінансових ресурсів, особливо в умовах воєнного стану, макроекономічної нестабільності та посилення регіональних диспропорцій.

Однією з ключових проблем є невідповідність між задекларованими принципами фіскальної децентралізації та реальним розподілом ресурсів і повноважень між рівнями публічної влади. Хоча законодавство формально

гарантує матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування, фактичний обсяг власних доходів у значної частини громад залишається недостатнім для повного та якісного виконання як власних, так і делегованих повноважень. Така ситуація обумовлена як об'єктивними чинниками (просторові відмінності в економічному потенціалі, наслідки війни, демографічні тренди), так і суб'єктивними (недосконалість законодавства, нерівномірність податкової бази, інституційна слабкість місцевої влади).

Важливим системним викликом для органів місцевого самоврядування є нестабільність та фрагментарність нормативно-правового регулювання у сфері бюджетних і податкових відносин. Часті зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України, перегляд порядку зарахування окремих видів податків, запровадження тимчасових режимів оподаткування в умовах воєнного стану зумовлюють високий рівень непередбачуваності у формуванні дохідної бази місцевих бюджетів. Яскравим прикладом є зміна механізму зарахування податку на доходи фізичних осіб із грошового забезпечення військовослужбовців, що призвела до суттєвого скорочення доходів низки громад, які раніше мали потужну базу цього податку. Подібні рішення, ухвалені без належного компенсаторного механізму, фактично знижують фіскальну автономію місцевого самоврядування та посилюють його залежність від рішень центральної влади.

Проблемою, тісно пов'язаною з нестабільністю законодавчого поля, є дисбаланс між обсягом повноважень, покладених на органи місцевого самоврядування, та їхнім ресурсним забезпеченням. В умовах децентралізації за громадами закріплено значний перелік завдань у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, місцевої інфраструктури, просторового планування тощо. Однак не всі ці повноваження супроводжуються адекватним фінансовим ресурсом. Виникає ефект так званих «непрофінансованих мандатів», коли держава делегує функції на місцевий рівень, але не забезпечує достатнього фінансування для їх належного виконання. Це змушує органи місцевого самоврядування перерозподіляти власні доходи на

користь утримання делегованих повноважень, скорочуючи при цьому можливості інвестування у розвиткові проєкти.

Суттєвою проблемою залишається нерівномірність податкового потенціалу територіальних громад. Результати аналізу доходів місцевих бюджетів свідчать про чітко виражену територіальну диференціацію у формуванні фінансових ресурсів. Економічно розвинені громади, розташовані у великих агломераціях, обласних центрах та в окремих західних регіонах, мають широкую та диверсифіковану податкову базу, що дає їм змогу забезпечувати значну частку доходів за рахунок ПДФО, єдиного податку, плати за землю та податку на майно. Натомість громади у депресивних, сільських, прифронтових та окупованих територіях мають обмежену економічну базу, що спричиняє низький рівень власних доходів і високу залежність від міжбюджетних трансфертів.

Така нерівномірність посилюється наявністю значних відмінностей у вартості та структурі майнової бази, рівні ділової активності, стані інфраструктури та демографічних процесах. Сільські громади з переважно аграрною економікою часто не мають достатньо об'єктів комерційної нерухомості, промисловості чи сфери послуг, які формують вагомую частину податкових надходжень у міських громадах. [57] До цього додаються проблеми із повнотою інвентаризації земель та нерухомості, недосконалість реєстрів, відсутність актуальної нормативно-грошової оцінки земель, що знижує фінансовий потенціал плати за землю та податку на майно.

Особливої гостроти проблеми формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів набули в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації. Воєнні дії призвели до руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, пошкодження або знищення об'єктів нерухомості, припинення діяльності значної частини підприємств, вимушеного переміщення населення та скорочення офіційної зайнятості. У прифронтових та окупованих територіях це спричинило різке падіння податкових надходжень, що супроводжується одночасним зростанням видаткових зобов'язань громад (забезпечення

внутрішньо переміщених осіб, підтримка сил оборони, відновлення критичної інфраструктури, соціальна допомога вразливим категоріям населення).

В умовах воєнного стану місцеві бюджети зіткнулися з додатковими ризиками, пов'язаними з непередбачуваністю зовнішнього середовища та загальноекономічною нестабільністю. Зниження інвестиційної активності, обмежений доступ до кредитних ресурсів, концентрація державних видатків на військових потребах та обслуговуванні державного боргу істотно звужують можливості мобілізації додаткових ресурсів на місцевому рівні. Навіть відносно спроможні громади змушені переглядати свої бюджетні пріоритети, відмовляючись від частини розвиткових проєктів на користь фінансування першочергових, переважно поточних потреб.

Окремий блок проблем формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування пов'язаний із недосконалістю адміністрування місцевих податків і зборів. Незважаючи на розширення фіскальних повноважень громад, рівень податкової дисципліни залишається недостатнім. Тіньова економіка, неповна реєстрація об'єктів оподаткування, складність доступу до інформації про фактичних користувачів земельних ділянок і нерухомості, недостатній контроль за своєчасністю та повнотою сплати податків зменшують реальний обсяг мобілізованих доходів. В окремих громадах відсутні системні підходи до управління комунальним майном, немає повного реєстру об'єктів, не проводиться регулярна інвентаризація, що фактично означає втрату потенційних джерел доходів. Статтею 19³ підпункту 19³.1.1. Податкового кодексу України визначено, що функцією державних податкових інспекцій є сервісне обслуговування платників. Виходячи з цього, питання, пов'язані з адмініструванням податків та зборів з фізичних осіб, не є пріоритетним напрямком і, здебільшого, залишаються поза належною увагою податкових інспекцій, зважаючи на трудомісткість і затратність процесу. Проблеми посилюються низьким рівнем кадрового та інституційного забезпечення фінансового управління в частині органів місцевого самоврядування, особливо в малих і сільських громадах. Обмежена кількість кваліфікованих фінансистів,

податкових аналітиків, фахівців з управління проєктами та залучення інвестицій звужує можливості для запровадження сучасних інструментів фінансового планування, аналізу податкового потенціалу, управління боргом, участі у грантових і донорських програмах. Відсутність комплексних стратегій розвитку, середньострокового бюджетного планування та проєктно-орієнтованого підходу до використання коштів призводить до переважання короткострокового, «проїдального» характеру видатків над інвестиційним.

Суттєві обмеження існують і у сфері використання боргових інструментів та залучення позабюджетних ресурсів. Формально законодавство передбачає можливість місцевих запозичень, але на практиці лише невелика кількість великих міст та окремих спроможних громад мають доступ до внутрішніх або зовнішніх ринків капіталу на прийнятних умовах. Для більшості територіальних громад високі ризики, обмежена кредитна історія, слабка проєктна спроможність та відсутність якісно підготовлених інвестиційних проєктів є факторами, що унеможливають використання боргового фінансування як інструменту розвитку. Унаслідок цього значна частина потенційних джерел фінансових ресурсів (запозичення, державно-приватне партнерство, участь у міжнародних проєктах) залишаються або недовикористаними, або доступними лише для вузького кола великих муніципалітетів.

Важливою проблемою є також обмежений рівень прозорості та участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні. Хоча законодавство стимулює відкритість бюджетної інформації та громадське обговорення бюджетів, у практиці багатьох громад такі інструменти, як громадські слухання, бюджет участі, публічні звіти про виконання бюджету, застосовуються формально або несистемно. Це знижує довіру до місцевої влади, стримує розвиток податкової культури та не сприяє залученню додаткових ресурсів через партнерство з бізнесом і громадським сектором. В умовах обмежених ресурсів відсутність реального діалогу щодо бюджетних пріоритетів підвищує ризики неефективного розподілу коштів.

Окрему групу проблем становить система міжбюджетного вирівнювання. З одного боку, базова дотація та цільові субвенції забезпечують мінімально необхідний рівень фінансового забезпечення громад з низьким податковим потенціалом. З іншого боку, існуючі підходи до формульного розподілу коштів не завжди адекватно враховують реальні потреби та специфіку територій, особливо тих, що постраждали від бойових дій. У певних випадках міжбюджетне вирівнювання створює передумови для нарощування власної дохідної бази, коли частина додатково мобілізованих доходів фактично «вилучається» через зміну розрахунків дотацій чи реверсних трансфертів. [5] Це в свою чергу послаблює мотивацію органів місцевого самоврядування до активної податкової політики та розвитку місцевої економіки.

Не менш важливою проблемою є технологічна та інформаційна нерівність між громадами. Запровадження електронних кадастрів, геоінформаційних систем, автоматизованих систем обліку платників податків, модулів аналітики для управління бюджетом потребує відповідної цифрової інфраструктури, фінансових ресурсів та кваліфікованих кадрів. У малих громадах такі інструменти часто відсутні або використовуються фрагментарно, що ускладнює повноцінний моніторинг доходів, виявлення резервів їх зростання та прогнозування бюджетних показників. У результаті органи місцевого самоврядування діють в умовах інформаційної асиметрії та обмеженої аналітичної бази.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що проблеми формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в Україні мають комплексний, багаторівневий характер. Вони поєднують у собі законодавчі, економічні, інституційні, управлінські та просторові аспекти і посилюються під впливом зовнішніх шоків, насамперед воєнних дій. Попри досягнутий прогрес у зміцненні дохідної бази місцевих бюджетів та розширенні фінансових повноважень громад, рівень їх реальної фінансової автономії залишається обмеженим. Система місцевих фінансів усе ще характеризується високою залежністю від рішень центральної влади, значними територіальними

диспропорціями, недостатнім використанням власного податкового потенціалу та нерозвиненістю інструментів довгострокового фінансового планування.

Ці проблеми обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення моделі фіскальної децентралізації, зміцнення нормативно-правових гарантій фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, підвищення якості бюджетного управління на місцевому рівні, розвитку інструментів прозорості та участі громадськості, а також посилення інституційної спроможності громад до ефективного використання наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів. Саме в цьому контексті доцільним є подальший аналіз фінансової автономії територіальних громад та оцінка напрямів удосконалення державної політики у сфері місцевих фінансів.

Підводячи підсумки проведеного аналізу, вважаємо за необхідне передачу органам місцевого самоврядування повноважень з адміністрування місцевих податків і зборів як із ключових напрямів підвищення ефективності бюджетної системи. На практиці це означає необхідність поступової передачі територіальним громадам більш широких повноважень у сфері обліку, контролю та стягнення місцевих податків і зборів. Такий крок дозволить громадам безпосередньо впливати на дохідну частину своїх бюджетів, посилити відповідальність за стан фінансів і стимулюватиме розвиток власної податкової бази. Зокрема, йдеться про адміністрування податку на майно, єдиного податку та туристичного збору. Для успішної реалізації цієї ініціативи необхідно створити сучасні інформаційні системи, розробити єдині методичні рекомендації та забезпечити підготовку кадрів на місцях. Це не лише сприятиме зростанню доходів місцевих бюджетів, а й посилить фінансову автономію територіальних громад у довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Перспективи впровадження іноземного досвіду стимулювання регіонального розвитку за допомогою фінансової децентралізації

Фінансова децентралізація у світовій практиці розглядається як один із найефективніших інструментів стимулювання регіонального розвитку, підвищення інвестиційної активності, формування економічної самостійності територій та зміцнення інституційної спроможності місцевих органів влади. У більшості розвинених країн вона стала не лише елементом реформи публічної влади, а й фундаментом для формування нової територіальної моделі економічного зростання, де регіони відіграють роль активних учасників розвитку, а не пасивних отримувачів державної допомоги. Для України, що переживає масштабні трансформації в системі місцевого самоврядування і готується до повоєнного відновлення, досвід фінансової децентралізації країн Європейського Союзу, Північної Америки та Скандинавських держав є надзвичайно актуальним та може стати основою для модернізації національної регіональної політики.

У Європейському Союзі фінансова децентралізація ґрунтується на принципах субсидіарності, партнерства та багаторівневого врядування, які забезпечують залучення місцевих і регіональних органів влади до реалізації складних економічних політик. Значний вплив на розвиток регіонів мають структурні фонди ЄС, зокрема Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) / European Regional Development Fund (ERDF) для інвестицій у соціальний та економічний розвиток усіх регіонів і міст ЄС, Фонд згуртованості / Cohesion Fund (CF) для інвестицій у довкілля та транспорт у менш заможних країнах ЄС, Європейський соціальний фонд плюс (ЄСФ+) / European Social Fund plus (ESF+) для підтримки робочих місць і створення справедливого та соціально інклюзивного суспільства в країнах ЄС, Фонд справедливого переходу (ФСП) / Just Transition Fund (JTF) для підтримки регіонів у процесі переходу до

кліматичної нейтральності в рамках Європейського зеленого курсу (Green Deal), які забезпечують фінансування інфраструктури, інноваційних проєктів, підтримку підприємництва, розвиток людського капіталу та модернізацію промислових систем. [15]

Важливою складовою є стратегія смарт-спеціалізації, що передбачає концентрацію фінансових та інтелектуальних ресурсів на тих напрямках економічної діяльності, де регіони мають конкурентні переваги. Практика європейських країн переконує, що регіони, які впроваджують такі стратегії, демонструють швидшу модернізацію економіки, зростання інноваційної активності та підвищення рівня зайнятості. Для України цей підхід може стати одним із найперспективніших, оскільки дозволяє не копіювати західну модель, а адаптувати її до власних умов, враховуючи ресурсні, кадрові та технологічні можливості окремих територій. [35]

Надзвичайно близькою за контекстом до українських реалій є польська модель фінансової децентралізації. Реформа, започаткована наприкінці 1990-х років, привела до суттєвого зміцнення місцевих бюджетів, передачі частини податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств у розпорядження гмін, створення механізмів залучення фондів ЄС, а також формування локальних агенцій регіонального розвитку, які здійснюють експертизу проєктів і супроводжують інвесторів. Результатом стала широка інфраструктурна модернізація країни, зростання інвестицій, підвищення якості публічних послуг та зменшення регіональних диспропорцій. Польський досвід демонструє, що фінансова децентралізація має бути тісно пов'язана зі зміцненням інституційного потенціалу громад, розвитком стратегічного планування та ефективним адмініструванням місцевих податків. В Україні подібний підхід дозволить значно підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, особливо в умовах післявоєнної відбудови. [6]

Скандинавські країни є прикладом найбільш глибокої та якісно реалізованої фінансової децентралізації. Однією з ключових особливостей є високий рівень податкової автономії муніципалітетів, які отримують значну

частку податку на доходи фізичних осіб і мають право встановлювати власні податкові ставки. Це дає змогу муніципалітетам самостійно формувати бюджетну політику, спрямовану на розвиток освіти, охорони здоров'я, комунальної інфраструктури та соціальних послуг. У Швеції та Данії діє надзвичайно прозора система міжмуніципального вирівнювання, яка враховує реальні витрати на соціальні послуги, демографічні особливості та податкову здатність територій. Такі моделі здатні забезпечити не лише рівність у доступі до послуг, а й стимулюють громади до підвищення ефективності використання ресурсів. Україна може використати скандинавський досвід для удосконалення власної системи міжбюджетних трансфертів, що особливо важливо для підтримки прифронтових та деокупованих територій. [62]

Канада, будучи федеративною державою, має розвинену систему фінансової автономії провінцій та муніципалітетів, що дозволяє ефективно управляти регіональним розвитком у країні з великою територією та різними природно-кліматичними умовами. Канадська система вирізняється широким застосуванням муніципальних запозичень, муніципальних облігацій, грантових фондів та партнерств між федеральним урядом і регіонами. Особливе місце займає Gas Tax Fund, коли частина федерального акцизу на паливе передається місцевим органам влади для фінансування інфраструктурних проєктів. Для України цей інструмент може стати надзвичайно корисним у контексті фінансування дорожньої інфраструктури, модернізації комунальних мереж та екологічних проєктів, оскільки дозволяє створити стабільне та прогнозоване джерело бюджетних надходжень. [48]

США представляють іншу модель – модель економічної конкуренції між територіями, у якій місцеві органи влади активно використовують податкові стимули для залучення бізнесу, розбудови індустріальних парків та створення робочих місць. Муніципалітети застосовують податкові канікули, пільги для інноваторів, спеціальні економічні зони, інвестиційні кредити та знижені ставки оподаткування. Поєднання податкової автономії та конкуренції створює умови, за яких регіони стають активними учасниками міжтериторіального "змагання" за

інвестора, що стимулює розвиток локальної економіки. Для України це може бути корисним підходом у формуванні спеціальних режимів для індустріальних парків, технопарків, ІТ-кластерів та виробничих центрів у громадах. [52]

На основі аналізу міжнародного досвіду можна стверджувати, що ефективність фінансової децентралізації залежить не лише від обсягу переданих повноважень, а й від здатності держави забезпечити інституційні, податкові, бюджетні та управлінські механізми підтримки місцевого розвитку. Для України перспективним є створення системи, яка поєднує елементи європейської моделі структурної підтримки, польської інфраструктурної модернізації, скандинавської соціальної орієнтованості, канадської партнерськості та американської економічної конкуренції.

Важливим кроком є розширення власної податкової бази територіальних громад, включно з удосконаленням оподаткування нерухомості, збільшенням частки ПДФО на місцях, стимулюванням розвитку комерційної інфраструктури та впорядкуванням земельних відносин. Не менш значущим є створення інституційних інструментів регіонального розвитку: агенцій розвитку, фондів інновацій, інвестиційних фондів, регіональних інфраструктурних програм. Для України особливо перспективним стане формування системи фондів регіонального розвитку, аналогічної до структурних фондів ЄС, із чітким поділом на інфраструктурні, інституційні та інноваційні пріоритети.

Важливу роль у майбутньому розвитку відіграватиме система міжбюджетного вирівнювання. Україні необхідно створити механізми, які забезпечуватимуть не лише підтримку слабших громад, а й стимулюватимуть сильні громади до активного розвитку. Для цього необхідні прозорі, математично обґрунтовані формули вирівнювання, які враховуватимуть податкову спроможність, демографічні особливості, інфраструктурні потреби та вплив воєнних дій. Особливої уваги потребують прифронтові та деокуповані території, для яких доцільно запровадити механізм автоматичного компенсаторного трансферту – подібно до того, який діє у Скандинавських країнах.

Не менш важливою є перспектива розвитку ринку муніципальних запозичень. Муніципальні облігації, які широко використовуються у США та Канаді, можуть стати для українських громад додатковим джерелом фінансування великих інфраструктурних проєктів. Водночас такі механізми потребують розвитку фінансової грамотності, створення системи рейтингів громад та удосконалення процедури бюджетного контролю.

Одним із ключових викликів для України у процесі впровадження фінансової децентралізації є створення сприятливого інституційного середовища, яке забезпечить не лише передачу фінансових ресурсів, а й реальну здатність територіальних громад ними ефективно управляти. У цьому контексті важливо звернути увагу на досвід Німеччини, де принцип фінансової самодостатності громад тісно пов'язаний із розвитком системи муніципального менеджменту, професійного навчання для керівників громад, цифровізації управлінських процесів та посилення громадської участі у бюджетному плануванні. Розбудова професійного муніципального корпусу в Україні має стати одним із пріоритетів післявоєнного розвитку, оскільки ефективна команда на місцях є запорукою результативного використання навіть обмежених ресурсів.

Варто також враховувати перспективу цифрової трансформації як одного з драйверів нової моделі фінансової децентралізації. Світовий досвід свідчить, що запровадження електронних систем управління публічними фінансами (Public Financial Management Information Systems), онлайн-платформ для прозорого розподілу коштів, автоматизованих механізмів моніторингу ефективності проєктів та сервісів для участі громадян у бюджетному процесі значно підвищує рівень підзвітності, зменшує корупційні ризики і стимулює довіру до місцевої влади. Для України це критично важливо, особливо з огляду на необхідність відновлення зруйнованої інфраструктури у прозорий та ефективний спосіб.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що справжня перспектива фінансової децентралізації в Україні полягає у переході від простої передачі

коштів – до створення дієвої системи фінансового самоврядування, яка базується на ефективних інститутах, прозорості, інноваціях та відповідальності. Саме такий підхід забезпечить сталість розвитку та стане основою для економічної інтеграції громад у загальнонаціональний та європейський простір.

Отже, імплементація іноземного досвіду у сфері фінансової децентралізації має бути не механічним копіюванням моделей, а глибокою адаптацією найуспішніших світових практик до українських умов. Саме поєднання різних моделей – європейської структурної, польської інфраструктурної, скандинавської соціально орієнтованої, канадської партнерської та американської інноваційно-конкурентної може сформувати в Україні сучасну, ефективну й стійку систему регіонального розвитку. Такий підхід дозволить не лише зміцнити фінансову автономію територіальних громад, а й суттєво прискорити післявоєнну відбудову, залучити інвестиції, забезпечити інноваційний прорив і підвищити добробут населення на всій території країни.

3.2. Пріоритетні напрями трансформації системи фінансового вирівнювання територіальних диспропорцій

Трансформація системи фінансового вирівнювання територіальних диспропорцій в Україні є одним із ключових завдань подальшого розвитку фінансової децентралізації та зміцнення спроможності територіальних громад. У сучасних умовах, коли поряд із традиційними чинниками нерівномірності розвитку (економічна структура, рівень урбанізації, інфраструктурна забезпеченість, демографічна ситуація) додалися наслідки повномасштабної війни, питання переосмислення підходів до бюджетного вирівнювання набуває не тільки фінансового, а й виразно соціально-економічного й безпекового виміру. Існуюча модель міжбюджетних відносин, попри здійснені раніше кроки у напрямі децентралізації, у значній мірі залишається побудованою на логіці компенсації дефіциту ресурсів, тоді як сучасні виклики вимагають переходу до більш складної, гнучкої та стимулюючої системи, здатної одночасно

згладжувати диспропорції та створювати передумови для самостійного розвитку громад.

Одним із пріоритетних напрямів трансформації системи фінансового вирівнювання є суттєве удосконалення формульного підходу до розрахунку міжбюджетних трансфертів. Чинні методики, як правило, оперують обмеженою кількістю усереднених показників, що не завжди адекватно відображають реальні видаткові потреби та доходний потенціал конкретних територій. Для забезпечення більшої справедливості й адресності підтримки необхідно ширше враховувати податкову спроможність громад, структуру місцевої економіки, рівень зайнятості, наявність малого й середнього бізнесу, ступінь зношеності інфраструктури, демографічні та соціальні характеристики населення, включно з кількістю внутрішньо переміщених осіб і вразливих категорій. Таким чином, формула вирівнювання має еволюціонувати від відносно простого механізму, що оперує базовими доходами, до комплексного інструменту, який відображає багатовимірний характер регіонального розвитку. Важливо, щоб усі параметри й вагові коефіцієнти були максимально прозорими й зрозумілими для органів місцевого самоврядування, що підвищить довіру до системи та зменшить суб'єктивні очікування щодо "ручного" перерозподілу ресурсів.

Другим важливим напрямом трансформації є запровадження спеціалізованих компенсаційних механізмів для громад, які зазнали найбільших втрат унаслідок російської агресії. Традиційні моделі вирівнювання, що ґрунтуються на середніх показниках доходів, у випадку України виявляються недостатніми, оскільки в окремих регіонах відбулося фактичне руйнування економічної та податкової бази, масова міграція населення та втрата функціональних можливостей місцевої інфраструктури. За таких умов громади опиняються у ситуації, коли їхня формальна доходна база різко зменшується, тоді як видаткові потреби навпаки зростають через необхідність підтримки внутрішньо переміщених осіб, забезпечення базових послуг, ліквідації наслідків руйнувань, відновлення критичних об'єктів. Тому логічною є розбудова окремого сегмента системи вирівнювання, орієнтованого саме на відновлення

постраждалих територій, із запровадженням спеціальних відновлювальних і стабілізаційних трансфертів. Йдеться не лише про разові дотації на покриття нагальних видатків, а про довгострокові компенсаторні інструменти, які б гарантували таким громадам мінімально необхідний рівень фінансової забезпеченості протягом тривалого перехідного періоду.

Наступний пріоритет стосується зміщення акцентів системи вирівнювання від суто відновлювального до стимулюючого характеру. Класичні дотації вирівнювання орієнтовані переважно на покриття різниці між стандартними видатками та наявним доходним потенціалом територій. Однак з точки зору довгострокового розвитку важливо, щоб значна частина перерозподілених ресурсів використовувалася не лише для фінансування поточних потреб, а й для підтримки локального економічного зростання, запуску інвестиційних і інноваційних проєктів, розбудови інфраструктури, здатної генерувати нові джерела доходів. У цьому контексті доцільно поширювати практику так званих "стимулюючих" або "конкурентних" трансфертів, коли громади отримують додаткову підтримку за умови досягнення певних результатів у сфері залучення інвестицій, розширення податкової бази, розвитку малого бізнесу, створення робочих місць, впровадження програм енергоефективності чи цифровізації управління. Такий підхід змінює саму логіку міжбюджетних відносин: громади розглядаються не як пасивні реципієнти допомоги, а як активні партнери держави, зацікавлені в підвищенні власної спроможності.

Важливо також переосмислити механізм реверсної дотації, який є чутливим елементом системи вирівнювання. Ідея вилучення частини доходів у фінансово спроможних громад для підтримки слабших територій загалом відповідає принципам солідарності та соціальної справедливості. Водночас надмірний рівень вилучень може створювати демотиваційний ефект, коли громади, які активно розвивають економіку та збільшують податкові надходження, фактично "штрафуються" через зростання обсягів реверсної дотації. Для уникнення такої ситуації доцільно запровадити більш гнучкі параметри визначення реверсних платежів, зокрема встановити граничну частку

вилучень від приросту доходів, диференціювати підходи залежно від структури доходної бази та витратних зобов'язань громад, а також забезпечити, щоб вилучені кошти спрямовувалися передусім на розвиткові, а не суто споживчі видатки. За рахунок цього можна досягти балансу між цілями вирівнювання та збереженням стимулів до нарощування власних ресурсів.

Суттєвого значення набуває інтеграція середньострокового бюджетного планування у процес фінансового вирівнювання. Система розподілу дотацій і субвенцій повинна спиратися не лише на показники одного бюджетного року, а й на прогностичні оцінки стану місцевих фінансів на період щонайменше трьох-п'яти років. Це дасть можливість громадам планувати розвиткові проекти, виходячи з більш стабільних і передбачуваних параметрів підтримки з боку держави, уникати різких коливань ресурсів і підвищити загальну стійкість бюджетної системи. Для держави середньострокове планування в системі вирівнювання є інструментом кращої узгодженості регіональної політики з макрофінансовими обмеженнями та міжнародними зобов'язаннями.

Не можна залишити поза увагою й інституційну складову трансформації системи вирівнювання. Навіть найкраще сконструйовані формули та механізми будуть мало ефективними без належного аналітичного, організаційного та кадрового забезпечення. Тому пріоритетним завданням є посилення спроможності центральних і місцевих органів влади до управління міжбюджетними процесами.

Ще одним важливим напрямом трансформації системи фінансового вирівнювання є врахування внутрішнього потенціалу територій. Зараз основна увага зосереджена на тому, щоб компенсувати нестачу коштів у менш розвинених громадах. Але важливо також допомагати їм розвивати свої власні можливості: використовувати вигідне географічне розташування, природні ресурси, людський капітал, туристичний потенціал тощо. Це дозволить громадам не лише отримувати допомогу, а й ставати економічно сильнішими. Перспективним є розвиток міжмуніципального співробітництва – коли кілька сусідніх громад об'єднують зусилля для реалізації спільних проєктів у сфері

інфраструктури, економіки чи соціальних послуг. Це особливо актуально для невеликих або постраждалих територій, які самостійно не можуть реалізувати великі ініціативи.

Важливо також, щоб система вирівнювання враховувала екологічну ситуацію в громадах. Внаслідок війни багато територій зазнали забруднення довкілля, знищення зелених зон, пошкодження водопостачання та інших важливих об'єктів. У майбутньому громади, які постраждали екологічно, повинні мати можливість отримувати додаткові ресурси для відновлення природного середовища. Крім того, доцільно стимулювати громади впроваджувати екологічно відповідальні проекти, наприклад, енергоефективні рішення, сортування відходів, захист водних ресурсів тощо. Такий підхід поєднає фінансову децентралізацію з цілями сталого розвитку.

Окремого значення набуває цифровізація системи міжбюджетних трансфертів. Це означає створення електронної платформи, на якій будуть доступні всі дані щодо розрахунків, формул, результатів використання коштів та поданих проектів. Громади зможуть у відкритому режимі відстежувати, які кошти кому і за що надаються. Це підвищить прозорість і довіру до державних рішень, а також дозволить уникати ручного розподілу ресурсів. Крім того, така платформа допоможе державі швидко реагувати на зміни в потребах регіонів, а громадам – планувати свої бюджети більш впевнено.

Система фінансового вирівнювання має також узгоджуватись із новими підходами до просторового планування. Йдеться про те, що стратегічні документи розвитку держави та регіонів повинні бути підтримані не лише ідеями, але й реальним фінансуванням. Наприклад, якщо планується розвиток певного логістичного хабу чи технопарку в конкретному регіоні – бюджетна система має враховувати ці плани й забезпечити необхідну інфраструктуру. Таким чином, фінансове вирівнювання перетворюється з простої допомоги на інструмент реалізації довгострокової політики розвитку територій.

Отже, в оновленій моделі фінансового вирівнювання має поєднуватись кілька ключових елементів: підтримка найбільш постраждалих громад,

мотивація до розвитку економіки, прозоре цифрове управління, врахування екологічної ситуації та узгодженість з планами відбудови. Такий підхід дозволить не лише зменшити регіональні диспропорції, але й створити умови для сталого та самостійного зростання територій, що особливо важливо у період післявоєнної відбудови України.

Узагальнюючи зазначене, можна зробити висновок, що пріоритетні напрями трансформації системи фінансового вирівнювання територіальних диспропорцій в Україні мають включати комплекс взаємопов'язаних заходів: від удосконалення формульних підходів і запровадження спеціалізованих компенсаційних інструментів для постраждалих громад – до розвитку стимулюючих трансфертів, модернізації механізму реверсної дотації, створення фондів розвитку та посилення інституційної спроможності органів влади. Лише поєднання цих елементів здатне забезпечити перехід від механічного "латання" дисбалансів до побудови такої системи бюджетного вирівнювання, яка одночасно гарантуватиме соціальну справедливість, підтримуватиме економічну активність на місцях і сприятиме стратегічному розвитку територій в умовах децентралізації та повоєнної відбудови.

3.3. Використання інноваційних фінансових інструментів у діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації

У контексті посилення фінансової автономії територіальних громад реформа децентралізації, що в Україні активізувалася після 2014 року, значно розширила повноваження та відповідальність місцевих рад. Це створило як можливості для розвитку територій, так і виклики щодо забезпечення фінансової спроможності громад. Традиційні джерела – місцеві податки, збори і міжбюджетні трансферти – часто не покривають потреб у довгострокових інфраструктурних інвестиціях. У зв'язку з цим виникла потреба у пошуку додаткових джерел фінансування, і органи місцевого самоврядування дедалі частіше розглядають інноваційні фінансові інструменти як доповнення до бюджетної політики.

Аналіз наукової літератури свідчить про активний інтерес дослідників до цієї теми. У вітчизняній літературі проблеми фінансової децентралізації та місцевих фінансів розглядають Кириленко, Луніна, а також дослідники із Центру економічного аналізу. Зарубіжні автори (Bird, Martinez-Vazquez, Dollery) показали, що комбінація місцевих податкових повноважень, ринкових запозичень та інвестиційних механізмів (зокрема державного приватного партнерства) суттєво підвищує фінансову спроможність місцевих влад у розвинених країнах. Практичні кейси вказують на необхідність збалансованого поєднання інструментів та наявності прозорої нормативно-правової бази для захисту інвесторів і громади.

У цьому підрозділі зроблено спробу узагальнити доступні в Україні інструменти та досвід їх застосування. Наше дослідження побудовано на аналізі нормативно-правових актів, офіційних звітів Міністерства фінансів України, даних про муніципальні випуски та концесійні угоди, а також на огляді публікацій і звітів міжнародних фінансових інституцій.

Першим з інноваційних інструментів розглянемо муніципальні облігації. Муніципальні облігації (munis) – традиційний інструмент місцевих запозичень у багатьох країнах світ. Ринок муніципальних облігацій у США має величезний обсяг – трильйонні параметри (за даними асоціації SIFMA, обсяг в обігу вимірюється у трильйонах доларів), що ілюструє можливість довгострокового фінансування великих інфраструктурних проєктів [59].

В Україні емісія муніципальних облігацій відновилася у 2018–2019 рр. У 2018 р. Львівська міська рада здійснила випуск облігацій внутрішньої місцевої позики на суму близько 440 млн грн, а Івано-Франківськ у вересні 2018 р. успішно розмістив облігації на суму 300 млн грн [18; 20]. Ці кейси продемонстрували, що великі міста можуть залучати кошти на місцеві проєкти через внутрішні ринкові механізми [16].

Переваги даного інструменту - доступ до довгострокового капіталу, дисципліна щодо бюджетного планування, можливість співфінансування великих проєктів.

Крім переваг даний інструмент має і обмеження – потреба в кредитному рейтингу/довірі інвесторів, конкуренція з держоблігаціями (ОВДП), адміністративні бар'єри та регулювання з боку Мінфіну. Аналіз показує, що для масштабного розвитку ринку муніципальних облігацій в Україні потрібні: спрощені і прозорі процедури погодження запозичень; надійна система публічних фінансових звітів; механізми захисту інвестора (рейтинг, реєстри). Частина цих питань вже розглядається у проектах реформ та рекомендаціях міжнародних донорів [64].

Наступним важливим інструментом у цій сфері є державно-приватне партнерство (ДПП). ДПП — договірний механізм, що дозволяє поєднати ресурси держави/громади та приватного капіталу для реалізації інфраструктурних проєктів. В Україні правове підґрунтя ДПП визначене Законом України «Про державно-приватне партнерство» (2010 року), який встановлює основні принципи та форми співпраці [27].

Як приклади можна привести концесію порту «Ольвія» (передача QTerminals Olvia, інвестиції за угодою оцінювались приблизно у 3,4 млрд грн) та концесію Херсонського порту з плановими інвестиціями в сотні мільйонів гривень — це ілюстрації можливостей ДПП у національному масштабі. Такі угоди демонструють, як приватний сектор може взяти на себе операційні та капітальні ризики, а громади – отримати інфраструктуру без одноразового навантаження на бюджет [51; 58]. На місцевому рівні низка територіальних громад Вінниччини та Хмельниччини почали використовувати ДПП для залучення бізнесу у розвиток комунальної інфраструктури (наприклад, модернізація сміттєпереробних комплексів). Така практика доводить, що державно-приватне партнерство може бути результативним інструментом і для середніх громад.

Ризики та вимоги, які з'являються при цьому це прозорі конкурси, антикорупційні запобіжники, чіткий розподіл ризиків і гарантій. Досвід Польщі та інших країн свідчить: успішні концесії потребують сильної державної моделі контролю й гарантованих механізмів вирішення спорів.

Ще одним напрямом є використання податкових важелів місцевими радами. Муніципалітети в країнах із розвиненою системою місцевого самоврядування часто використовують диференційовані податкові режими для залучення інвестицій (наприклад, варіації в Gewerbesteuer у Німеччині). В Україні органи місцевого самоврядування мають обмежені податкові повноваження (регулювання земельного податку, податку на нерухомість, єдиного податку для малого бізнесу). Практика показує, що грамотне використання цих повноважень (пільги для бізнесу, інвестиційні стимули) може поліпшити інвестиційний клімат на місцях, але вимагає оцінки впливу на дохідну базу бюджету.

У контексті цифрових рішень, цифровізація бюджетних процесів підвищує прозорість і ефективність. В Україні платформи «Прозорро.Продажі» та система публічних закупівель «Prozorro» продемонстрували, що електронні інструменти приносять значні надходження і зменшують корупційні ризики — наприклад, у 2020 році через систему «Прозорро.Продажі» до бюджетів надійшло близько 11 млрд грн; за пізніші роки сумарні надходження суттєво зросли (за 7 років – понад 21,8 млрд гривень). Це свідчить про реальний внесок цифрових рішень у збільшення надходжень місцевих і державного бюджетів. [37]

Окрему увагу заслуговує інструмент бюджету участі, що виступає важливим механізмом громадської участі та демократичного фінансового планування. Бюджет участі – інструмент прямої демократії, що дозволяє мешканцям пропонувати та голосувати за локальні проекти. У 2021 році в Україні близько 197 громад мали програми бюджету участі з запланованою реалізацією приблизно 2500 проектів на суму приблизно 592,5 млн грн (за даними облдержадміністрацій). Бюджети участі підвищують залучення громадян, проте під час війни та в умовах обмежених ресурсів їхня реалізація потребує адаптації [10].

Для глибшого розуміння ефективності інструментів доцільно звернутися до міжнародного досвіду.

Проведемо порівняльний аналіз між Україна – ЄС та США щодо застосування інноваційних фінансових інструментів

Ринок муніципального боргу в Сполучених Штатах Америки це зрілий, глибокий ринок муніципальних облігацій (trillions USD) обсягом понад 4 трлн дол. США, що дозволяє фінансувати великі інфраструктурні пакети та забезпечує доступ до капіталу навіть невеликим громадам [60]. Держава гарантує стабільність і високий рівень довіри через систему рейтингів та законодавчих механізмів захисту інвесторів.

1. Муніципальні облігації активно використовуються у країнах європейського союзу таких як: Німеччині, Франції, Польщі. Польський досвід особливо цінний для України, оскільки країна пройшла подібний шлях після трансформації системи місцевого самоврядування у 1990-х. В Україні окремі успішні кейси (Львів, Івано-Франківськ) демонструють потенціал, однак брак довіри інвесторів та адміністративні бар'єри гальмують розвиток ринку.

2. ДПП – Польща та країни ЄС мають більш розвинуту кількість проєктів ДПП на місцевому рівні, інструмент широко застосовується для транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури. Польща реалізувала понад 140 проєктів ДПП, що охоплюють комунальні сервіси та соціальні об'єкти. Україна ж демонструє поступове зростання на фоні реалізації кількох визначних концесій у портовій сфері проте на місцевому рівні кількість ДПП-проєктів поки обмежена [58].

3. Щодо місцевих податкових стимулів то в Німеччині податок на підприємницьку діяльність (Gewerbesteuer) дозволяє муніципалітетам варіювати ставки, що стає ефективним інструментом залучення бізнесу. В Україні ж повноваження громад у податковій сфері значно вужчі, що обмежує їхні можливості для конкуренції за інвесторів.

4. Щодо цифровізації – Естонія як приклад тотальної цифровізації державних сервісів, де електронне врядування стало звичним елементом взаємодії громадян і влади. В Україні успіхи «Прозорро» і «Прозорро.Продажі» свідчать про високу ефективність цифрових рішень, дають приклади швидкого

ефекту у збільшенні надходжень, їхній розвиток це конкурентна перевага [37], однак для поширення практики потрібні додаткові інвестиції в безпеку та цифрову грамотність.

Як висновок можна зазначити, порівняння досвіду України з міжнародними практиками свідчить про істотні відмінності у глибині ринків та інституційній спроможності, Україна має потенціал для імплементації елементів кращих практик, але потребує адаптації (регулятор, інституції, фінансова грамотність). Україна перебуває лише на початковому етапі імплементації практик, які вже давно працюють у США та країнах ЄС.

Таким чином, міжнародний досвід доводить: ключем до успіху є поєднання фінансових інструментів із сильною інституційною базою та довірою інвесторів.

Підсумовуючи, варто окреслити ключові виклики на шляху впровадження інноваційних фінансових інструментів в Україні, а також необхідні дії з боку громад. На нашу думку існує низка викликів та відповідно заходів, які потрібно реалізовувати щоб ефективно впровадити інноваційні фінансові інструменти, зокрема такі як:

1. Нормативно-правові бар'єри. Потрібне удосконалення правил публічних запозичень та ДПП, спрощення процедур погодження та підвищення прозорості. [27].
2. Фінансовий та ринковий ризик. Конкуренція з державними облігаціями, волатильність ринкових ставок, ризики ліквідності — потребують механізмів хеджування та планування.
3. Інституційна спроможність. Низький рівень навичок у проектному менеджменті та фінансовому аналізі у деяких громадах – потреба в навчанні та технічній підтримці.
4. Створення безпечного цифрового середовища, що сприяє зміцненню суспільної довіри. Розвиток електронних платформ вимагає інвестицій у захист даних та навчання користувачів.

5. Форс-мажор (війна). Концесійні проекти і муніципальні запозичення мають враховувати ризики, пов'язані з воєнними діями; це вимагає форс-мажорних положень у договорах та можливості реструктуризації умов.

Що стосується органів місцевого самоврядування, то вважаємо, що з метою якісного впровадження інноваційних інструментів необхідно:

1. Розробити довгострокову фінансову стратегію громади, що поєднує бюджетне планування, запозичення (облігації), ДПП і податкові стимули.
2. Підвищувати фінансову та проектну спроможність (навчальні програми, технічна допомога від Мінрегіону/МФ/міжнародних партнерів).
3. Застосовувати змішані моделі фінансування: часткове фінансування з облігацій, частково – через ДПП, частково – гранти та державні програми.
4. Розвивати цифрові платформи для прозорого управління бюджетом, публічних закупівель і бюджету участі. Використовувати аналітику для оцінки проєктів.
5. Враховувати соціальний аспект – інвестиції мають бути спрямовані на покращення якості життя громадян, враховуючи пріоритети громади через механізми участі.

Якщо впроваджувати вказані заходи, то до 2030 року можливе:

- становлення локального ринку муніципальних облігацій як регулярного джерела фінансування;
- масштабне використання ДПП у критичній інфраструктурі;
- стійке збільшення прозорих надходжень через цифрові платформи;
- посилення цивільної участі через бюджети участі й електронні механізми.

Отже, в умовах децентралізації, інноваційні фінансові інструменти такі, як муніципальні облігації, ДПП, податкові стимули та цифрові платформи можуть суттєво посилити фінансову автономію та інвестиційну привабливість українських громад і стати додатковим джерелом довгострокових інвестицій у критичну інфраструктуру в умовах децентралізації. Українські кейси (Львів, Івано-Франківськ, концесія порту «Ольвія») показують практичну здійсненність

таких підходів, водночас підкреслюючи необхідність сильнішої нормативної бази і підвищення інституційної спроможності. Для переходу від поодиноких успіхів до системного використання інноваційних фінансових інструментів потрібна координація на державному рівні, підтримка міжнародних фінансових інституцій та спрямовані інвестиції в цифрові рішення й кадри.

За умов комплексного підходу до 2030 року в Україні може сформуватися стійка система місцевих фінансів, де інноваційні інструменти стануть ключовим елементом фінансової стратегії територіальних громад.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній магістерській роботі на тему «Формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування України в умовах децентралізації» проведено всебічне дослідження того, як формуються фінанси органів місцевого самоврядування, як вони змінюються в умовах децентралізації та які проблеми виникають через воєнний стан. На основі аналізу вдалося визначити основні закономірності, тенденції та проблеми у сфері формування місцевих фінансів, а також запропонувати шляхи зміцнення фінансової спроможності територіальних громад.

Крім того, було проаналізовано сучасні нормативно-правові засади, що регулюють фінансову діяльність органів місцевого самоврядування, з урахуванням останніх змін, пов'язаних з реформами децентралізації та воєнним станом.

Проведений аналіз доходів загального фонду місцевих бюджетів у 2020-2025 роках дозволив виявити ключові тенденції, структурні зміни та диспропорції. Окрему увагу приділено проблемам і викликам, які стримують ефективне формування фінансових ресурсів територіальних громад, зокрема нестабільність надходжень, обмеженість інвестиційних ресурсів та вплив воєнних подій.

Встановлено, що ключовими джерелами доходів залишаються податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок, плата за землю та податок на нерухоме майно, а також міжбюджетні трансферти. Показано, що впровадження реформ призвело до зростання частки власних доходів у структурі місцевих бюджетів, що, зі свого боку, посилило фінансову самостійність громад.

У роботі також розглянуто перспективи застосування іноземного досвіду, зокрема моделей фінансової децентралізації країн ЄС, Північної Америки та Скандинавії, і визначено можливості адаптації окремих інструментів до українських умов. На цій основі запропоновано напрями трансформації системи фінансового вирівнювання територій: удосконалення формульного підходу,

розвиток стимулюючих трансфертів, впровадження механізмів для постраждалих громад та цифровізація процесу розподілу коштів.

Крім того, у роботі було проаналізовано інноваційні фінансові інструменти, які можуть бути корисними для місцевого самоврядування, що здатні посилити фінансову автономію громад і створити основу для сталого відновлення територій.

Дослідження показало, що фінансова децентралізація стала ключовим механізмом реформування системи місцевого самоврядування, сприяла зміцненню дохідної бази громад, підвищила їхню автономність та відповідальність у прийнятті рішень.

У теоретичному аспекті сформовано узагальнене розуміння категорії «фінансові ресурси місцевого самоврядування» як сукупності власних, закріплених та залучених коштів, що мобілізуються та формуються на рівні територіальних громад для виконання їхніх повноважень і забезпечення місцевого розвитку. Досліджено структурні компоненти фінансових ресурсів і розкрито відмінність між поняттями «місцеві фінанси» та «фінансові ресурси». Обґрунтовано, що саме децентралізація стала фактором розширення фінансової бази громад і формування нових інституційних передумов для збалансованого розвитку територій.

У практичній площині визначено основні проблеми формування фінансових ресурсів громад: нерівномірність податкового потенціалу, залежність від трансфертів у значної частини громад, нестабільність податкового законодавства, дефіцит кваліфікованих кадрів у фінансових підрозділах місцевих рад, низький рівень цифровізації бюджетних процесів та вплив воєнних ризиків. Показано, що ці чинники суттєво обмежують реалізацію потенціалу децентралізації та потребують державної політики фінансового вирівнювання нового покоління.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному обґрунтуванні теоретико-методичних підходів до формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації та уточненні змісту

фінансової спроможності як ключового критерію ефективності місцевого самоврядування.

Удосконалено методичні підходи до оцінювання доходів місцевих бюджетів з урахуванням макроекономічних, податкових та міжбюджетних чинників, що дозволило визначити найбільш значущі чинники зміцнення фінансової автономії громад. Отримано результати щодо тенденцій динаміки надходження доходів загального фонду місцевих бюджетів у період 2021–2025 років та впливу інструментів державної політики на їх бюджетну забезпеченість.

Запропоновано практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової спроможності громад, орієнтовані на розширення повноважень органів місцевого самоврядування в частині адміністрування місцевих податків та зборів, задля збільшення наповненості місцевих бюджетів та підвищення прозорості бюджетного планування, що в свою чергу створює можливості для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні.

Результати дослідження підтверджують, що успіх реформи децентралізації значною мірою залежить від ефективності фінансової політики як на державному, так і на місцевому рівнях, а зміцнення ресурсної бази громад є ключовою умовою сталого розвитку України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Запропоновані висновки можуть бути використані територіальними громадами під час розробки програм соціально-економічного розвитку, бюджетних регламентів, фінансових стратегій, а також органами державної влади — у процесі вдосконалення політики децентралізації.

Узагальнюючи проведені дослідження, можна стверджувати, що поставленої мети досягнуто повністю. У роботі розкрито теоретичні основи формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, проаналізовано прикладні аспекти функціонування місцевих бюджетів у динаміці, визначено проблеми та виклики фінансової децентралізації й запропоновано шляхи підвищення фінансової спроможності територіальних громад.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік.: Портал «Децентралізація». 2025 URL: <https://decentralization.ua/news/19387>
2. Березюк К., Куди завела фінансова децентралізація. Рух ЧЕСНО. *Аналітика регіони. Україна* 2025 URL: <https://www.chesno.org/post/6460>.
3. Бикадорова Н. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2 (20). С 145-151. URL: <https://surl.li/bhjtio>.
4. Бондарук Т. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2019. №2. С. 13. URL: <https://surl.li/jtkwse> .
5. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А. Оцінка стану децентралізації місцевих бюджетів України. *Економіка України*. 2018, 7 (680) с. 59—75. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2018-07-5/2018-07-5>.
6. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., Курінний О., Школик А., Топпервін Н. Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO» Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Наукове видання Київ – 2012. URL: <https://surl.li/visagu>.
7. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І. Війна. Громади. Децентралізація. Як налагодити ефективне управління громадами в сучасних геополітичних реаліях. URL: <https://surl.li/zleqpt> .
8. Бюджетний кодекс України: Закон України від 21.06.2001 № 2542-III. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 131. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
9. Виконання доходів місцевих бюджетів 2016–2025 роки. Міністерство фінансів України. URL: <https://surl.li/bosvtz>.
10. В Україні 197 громад впроваджують бюджет участі.: Портал «Децентралізація». 2022. URL: <https://decentralization.ua/news/14598> .

11. Дані про доходи місцевих бюджетів за січень–жовтень 2024 у Донецькій області. Державна Податкова служба України у Донецькій області. URL: <https://dn.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-846081.html>.

12. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова КМУ № 695 від 05.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

13. Деякі питання розподілу публічних інвестицій. Постанова Кабінет Міністрів України від 28 лютого 2025 р. № 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2025-%D0%BF#Text>

14. Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ виданий Радою Європи від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

15. ЄС фонди. Управління проєктами, фінансованою ЄС. Настанови. Рига, Латвія. 2024 URL: <https://surl.li/ddjozt>.

16. Звіт про випуск муніципальних облігацій за 2018 рік. Львівська міська рада. 2018 URL: https://city-adm.lviv.ua/lmrdownloads/Zvit_DFP_za_2018_rik.pdf.

17. Земельний кодекс України: URL: <https://surl.li/zsykmg>.

18. Івано-Франківськ розмістив муніципальні облігації на 300 млн грн. Економічна правда. 2018. URL: <https://epravda.com.ua/news/2018/09/14/640601/>.

19. Конституція України: Голос України. 1996. № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

20. Міністерство фінансів України Серпневі розміщення облігацій внутрішньої державної позики: 43,6 млрд гривень залучено до держбюджету. 2021. URL: <https://surl.li/fuyvcf>.

21. Місцеві бюджети зросли: за 9 місяців 2025 року громади отримали понад 374 млрд грн. Портал «Децентралізація». 2025 URL: <https://decentralization.ua/news/20059>

22. Місцеві фінанси та бюджетна децентралізація.: Портал «Децентралізація». 2025 URL: <https://decentralization.gov.ua/finance>.

23. Остапчук В. фінансова децентралізація в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. С. 68-71. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-2-2017/17.pdf>.

24. OpenBudget - зведені дані по місцевих бюджетах. Офіційний портал. URL: openbudget.gov.ua

25. План Відновлення України. Офіційний сайт. URL: <https://recovery.gov.ua>

26. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-V. Голос України. 2010. №229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> .

27. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

28. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Урядовий кур'єр. 2015. №44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

29. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні. Наказ Міністерства фінансів України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0271201-25#Text>.

30. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.

31. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР: *Урядовий кур'єр*. 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

32. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 №1508-VII. *Урядовий кур'єр*. 2014. №135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> .

33. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» Закон України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. *Урядовий кур'єр*. 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/452/97-%D0%B2%D1%80.20>.

34. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 1 квітня 2014 р № 333-р URL: <https://surl.li/duqyjh>.

35. Реанімаційний пакет реформ. USAID Політика згуртованості ЄС: можливості залучення фінансових ресурсів для України. 2024. URL: <https://surl.li/mzryba>

36. Регіональна політика: наскільки Україна готова до вступу в ЄС Аналітична записка 2024 URL: <https://surl.li/oaieve>.

37. Річні звіти «Публічні закупівлі». (2022–2023). URL: <https://prozorro.gov.ua/about>.

38. Рябчук О. Аналіз формування фінансових ресурсів громад в умовах викликів воєнного часу. Публічна політика в умовах війни та міжнародних викликів. *II Міжнародна науково-практична конференція «Публічна політика в умовах війни та міжнародних викликів»*. 2025. С. 179-183. URL: <https://journals.donnu.edu.ua/index.php/ppasa>.

39. Рябчук О., Дубель М.. Використання інноваційних фінансових інструментів у діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Випуск 17 Том 2. 2025. С. 136-139.

40. Сірик З. Фінансова децентралізація як передумова нарощення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. №1. С. 10-20. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20201\(141\)/sep20201\(141\)_010_SirykZ.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20201(141)/sep20201(141)_010_SirykZ.pdf).

41. Ставки ПДФО і методика зарахування. Державна податкова служба України. 2025. URL: <https://surl.li/ufrlei>.

42. Стегней М., Лінтур І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів як фактор впливу на інвестиційну привабливість регіону. *Економіка і суспільство*. № 9. 2017. С. 1053-1060. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/181.pdf
43. Указ Президента України «Про Раду розвитку громад та територій» від 18.12.2019 № 909/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 244. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/9092019-31281>.
44. Цимбалюк І. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Регіональна економіка*. 2019. №4. С. 113-119. URL: https://re.gov.ua/re201904/re201904_113_TsymbaliukIO.pdf.
45. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. С. 153. URL: <https://surl.lt/laqcbv>.
46. Bahl R. The pillars of fiscal decentralization. CAF WORKING PAPERS. Venezuela, 2008. С. 55 URL: <https://surl.li/nnjphn>.
47. Boschmann N. Fiscal Decentralisation and Options for Donor Harmonisation DPWGLGD. Berlin, 2009. С. 6. URL: <https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2015/07/DecLocGov2014.pdf>.
48. Canadian municipal bonds & borrowing URL: <https://www.cib-bic.ca>.
49. Fuhr H., Fleischer J., Kuhlmann S. Federalism and Decentralization in Germany: Basic Features and Principles for German Development Cooperation. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. 2018. 30 с. URL: <https://surl.lt/nmercg>.
50. Hanif I., Wallace S., Gago-de-Santos P. Economic Growth by Means of Fiscal Decentralization: An Empirical Study for Federal Developing Countries. *SAGE Open*. 2020. С. 12. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244020968088>.
51. IFC/EBRD — публікації щодо концесій і співпраці у портовій інфраструктурі України. URL: <https://surl.lt/aqteza>.
52. Municipal bonds (SEC) URL: <https://www.sec.gov/municipal>.
53. November in Washington D.C., 2000. С. 32 URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf>.

54. OECD. Better policies for better lives. URL: <https://surl.li/kgpgvxx>
55. OECD. Power in partnership: How Poland is implementing multi-level governance URL: <https://surl.li/elljqr>.
56. Okunovska Y., Hyzhko A., Prymush M., Polovyi M. Specifics of Decentralization Reform in Poland and Ukraine. *EJTS European Journal of Transformation Studies*. 2020. №2. 12 c. URL: <https://surl.li/bkmdcg>.
57. Patyka N., Sokolova A., Movchaniuk A., Khomiuk N., Palamarchuk O., Makhmudova N., Kushlyk Kh. Ukraine's Rural Areas in the Conditions of Decentralization and Local Self-Government Reform: Challenges and Prospects. *Agricultural and Resource Economics*, 2023, Vol. 9, No.3. 266–289. URL: <https://are-journal.com/are/article/view/722/410>.
58. Public-Private Partnership Agency. Olvia specialized seaport concession project: investment information. 2020. URL: <https://surl.li/gskztj>.
59. SIFMA. US Municipal Bonds Statistics: Data on outstanding issuance and market size. Securities Industry and Financial Markets Association. 2022. URL: <https://surl.li/omyptz>.
60. Sochka. K., Perchy O., *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. Financial decentralization in Ukraine: preliminary results and prospects. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. No. 5 2024 ст. 451-464* URL: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/181/175>.
61. SNG WOFI: World Observatory on Subnational Government Finance and Investment. URL: <https://www.sng-wofi.org/>
62. Swedish Local Government Finance Report (SALAR – Sveriges Kommuner och Regioner) URL: <https://skr.se>
63. U-LEAD with Europe. Офіційний сайт. URL: <https://u-lead.org.ua>
64. World Bank. Developing the Domestic Sub-National Debt Market in Ukraine: Key Challenges and Proposed Action Plan: Washington, 2006. URL: <https://surl.li/zbszbf>
65. Young D., Krook S., Falcon L. Local Government in the Nordic and Baltic countries: An Overview. SKL International. 2020. C. 84. URL: <https://surl.li/sgqyxc>.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Основні нормативно-правові акти, що регулюють формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування України.

№	Назва нормативного акту	Рік ухвалення	Основний зміст і значення
1	Конституція України	1996	Закріплює засади місцевого самоврядування (ст. 142–143), гарантує право територіальних громад на матеріально-фінансову основу, визначає самостійність місцевих бюджетів.
2	Європейська хартія місцевого самоврядування	1985	Встановлює стандарти фінансової автономії місцевої влади, право на власні доходи, пропорційність ресурсів і повноважень, обов'язковість вирівнювання фінансових можливостей.
3	Бюджетний кодекс України,	2010	Основний документ, що визначає структуру місцевих бюджетів, види доходів, трансфертів, правила бюджетного процесу, міжбюджетні відносини, принцип субсидіарності.
4	Податковий кодекс України,	2010	Регулює систему загальнодержавних і місцевих податків. Визначає джерела доходів місцевих бюджетів (податок на майно, єдиний податок, туристичний збір, ПДФО тощо).
5	Земельний кодекс України	2001	Регламентация земельних відносин: порядок встановлення плати за землю, передача земель у комунальну власність, оренда, аукціони — основа для земельних надходжень місцевих бюджетів.
6	Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”	1997	Визначає правові, організаційні та матеріально-фінансові основи місцевого самоврядування. Статті 60–70 регламентують питання власності та фінансових ресурсів територіальних громад.
7	Закон України “Про співробітництво територіальних громад”	2014	Встановлює правові засади спільної діяльності громад для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

8	Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад”	2015	Запроваджує інституційну основу для створення спроможних громад, розширює їхні фінансові повноваження, у т.ч. через прямі міжбюджетні відносини.
9	Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки	Затверджена постановою КМУ №695 від 5.08.2020	Передбачає фінансові механізми підтримки регіонального розвитку, субвенції, фонд регіонального розвитку, інтеграцію принципів “smart-спеціалізації”.
10	Постанова КМУ №214 “Про затвердження методики формування спроможних територіальних громад”	2015	Визначає критерії спроможності громад, зокрема фінансові показники доходів, видатків і можливості надання публічних послуг.
11	Розпорядження КМУ №333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»	01.04.2014	Стратегічна Концепція децентралізації, що окреслила цілі, принципи й напрями реформи: делегування повноважень, укрупнення громад, фінансові механізми для автономії.
12	Постанова КМУ №232 «Деякі питання розподілу публічних інвестицій»	28.02.2025	Визначає порядок формування і розподілу державних публічних інвестицій, створює Міжвідомчу комісію, критерії пріоритезації проєктів та механізми співфінансування — має прямий вплив на інвестиційні можливості місцевих бюджетів.

Джерело: складено автором на основі [8; 13; 19; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 30; 35; 47; 48; 49; 53]